

Kuvailutulkkauksen tila Suomessa -selvitystyö

Raportti, marraskuu 2021

Tilaaaja: Näkövammaisten kulttuuripalvelu ry

Rahoittaja: Opetus- ja kulttuuriministeriö

Tekijät: Maija Hirvonen, Betta Saari

Kuvailutulkkauksen tila Suomessa -selvitystyö	1
1. Tausta ja tavoitteet	1
1.2 Keskeiset käsitteet	2
1.2 Aikaisempia tutkimuksia ja selvityksiä	2
1.3 Lainsäädäntö ja veloitteet.....	3
2. Selvityksen toteutus.....	4
2.1 Laaja kysely toimijoille.....	5
2.2 Syventävät ryhmäkeskustelut.....	7
3. Tulokset.....	8
3.1 Toimijat	8
3.2 Käytännöt tällä hetkellä	13
3.3 Tarpeet nyt ja tulevaisuudessa.....	18
3.4 Muita tietoja	21
4. Johtopäätökset	22
4.1 Selvitystyön ja tulosten arviointi	22
4.2. Jatkotoimenpide-ehdotuksia.....	23
Lähteet	25
Liite 1: Kuvailutulkausta eri puolilla Suomea	26
Liite 2: Ohjeistus: Millainen on hyvä ja hyödyllinen kuvailu tai kuvailutulkkaukset?.....	27
1. Esitysten kuvailu ja kuvailutulkkaukset: "Missä ollaan ja mitä siellä on".....	27
2. Kuvien kuvailu ja kuvailutulkkaukset: twiitistä tarinaan	29
3. Videoiden kuvailutulkkaukset: tarkoitusta palvellen.....	31
4. Ympäristön kuvailu ja kuvailutulkkaukset: "miten ihminen sijoittuu ympäristöönsä"	33

1. Tausta ja tavoitteet

Näkövammaisten Kulttuuripalvelu ry on selvittänyt kuvailutulkkauksen tilaa Suomessa opetus- ja kulttuuriministeriön rahoituksella. Aloite selvitystyölle tuli alun perin Suomen

elokuvasäätiöstä, jossa on tarvetta ajankohtaiselle, luotettavalle tiedolle kuvailutulkkauksen käytöstä ja järjestämisestä Suomessa. Selvitystyötä tekemään pyydettiin FT Maija Hirvonen, joka rekrytoi mukaan FM Betta Saaren. Hirvonen on pitkäaikainen kuvailutulkkauksen tutkija sekä Näkövammaisten Kulttuuripalvelun kuvailutulkaustoimikunnan jäsen. Saari on toiminut Hirvosen tutkimusavustajana ja tekee omaa väitöskirjaa kuvailutulkkauksesta. Selvitystyö on tehty Näkövammaisten Kulttuuripalvelun alaisuudessa, ja työtä ovat ohjanneet Timo Kuoppala, Eija-Liisa Markkula ja Tanja Rantalainen. Selvitystyön raporttia on muokattu lisäksi asiantuntijapalautteen perusteella. Kuvailutulkkauksen asiantuntijatyöryhmään kuuluivat kuvailutulkki Anu Aaltonen, Pirjo Koskelo Suomen elokuvasäätiöstä, Minna Pöntys Ylestä, Kirsi Yläne Celia-kirjastosta. Työryhmän puheenjohtajana toimi Eija-Liisa Markkula ja sihteerinä Tanja Rantalainen). Muita konsultoituja asiantuntijoita olivat Aura Linnapuomi Kulttuuria kaikille -palvelusta, Elli Björkberg Näkövammaisten liitosta, Camilla Rusk Finlands Svenska Synskadade -järjestöstä sekä Heikki Ekola Näkövammaisten liitosta, joka toimii myös kuvailutulkauskonsulttina.

Selvityksen tavoitteiksi oli määritelty:

- 1) *Tiedon kartuttaminen*: kuvailutulkkiin taustojen, työskentelytapojen ym. kuvaaminen (esim. ketkä tekee, missä, miten paljon) sekä kuvailutulkkauksen tilaajien ja käyttäjien (sis. palveluntuottajat ja loppukäyttäjät) tarpeiden selvittäminen
- 2) *Suosituksen laatiminen*: selvityksen tuloksena Näkövammaisten Kulttuuripalvelun asettama asiantuntijatyöryhmä antaa suosituksen kuvailutulkkauksen järjestämisestä
- 3) *Kuvailutulkauskoulutuksen kehittäminen*: selvitystyön pohjalta pyritään laatimaan suositus siitä, mikä taho järjestää kuvailutulkkiin koulutuksen tulevaisuudessa

1.2 Keskeiset käsitteet

Tässä raportissa käsitellään kolmea eri kuvailun tasoa:

1. *kuvailutulkauskaus*: a) käsikirjoitettu kuvailuteksti, joka tavallisesti välitetään puhuttuna; b) kuvailupalvelu, jonka tekee koulutettu ja/tai kokemusta omaava ammattilainen ja josta maksetaan korvaus
2. *kuvailu*: kielellistä (tai moniaistista) kuvailemista, joka tuotetaan tekstinä tai puheena esim. muun viestinnän tai arkisen toiminnan yhteydessä
3. *kuvaileminen*: toiminta, jossa välitetään visuaalisen maailman elementtejä ja ominaisuuksia neutraalisti kielen kautta (tai moniaistisesti)

1.2 Aikaisempia tutkimuksia ja selvityksiä

Kuvailutulkkauksen tilaa ja tarpeita on selvitetty eri maissa jo 1990-luvulta lähtien. Esimerkiksi Britanniassa toteutettiin tällöin laaja käyttäjätutkimus (kysely, haastatteluja ja testitilanteita) kuvailutulkauskohjeistuksen pohjaksi (Ofcom, 2000). Tutkimuksen pohjalta tehty kuvailutulkauskohjeistus on edelleen käytössä. Uudempia käyttäjätutkimuksia edustaa eurooppalaisen ADLAB-projektin tekemä selvitys (ADLAB, 2012), jossa kartoitettiin

kuvailutulkkauksen tilaa eri maissa: mm. kuvailutulkkauksen tarjontaa, työprosesseja ja koulutusta. Uudempi eurooppalainen hanke ADLAB PRO (ADLAB PRO, 2016) pyrkii kehittämään kuvailutulkkien ammattiprofiilia Euroopassa, ja sen piirissä toteutettiin kansainvälinen kysely kuvailutulkkauksen (ammatti)käytännöistä ja tarpeista (ADLAB PRO, 2017).

Suomalaisessa selvitystyössä päätettiin niin ikään laatia laaja-alainen kysely ja tehdä sen tulosten perusteella tarkempia haastatteluja. Kyselyn suunnittelu aloitettiin perehtymällä aiempaan tutkimukseen ja aiemmin tehtyihin kuvailutulkkausselvityksiin tai muita saavutettavuuspalveluita (lähinnä ohjelmatekstitystä) kartoittaviin kyselyihin. Taustatyössä perehdyttiin seuraaviin projekteihin ja julkaisuihin: eurooppalaiset projektit ADLAB (2011–2014) ja ADLAB PRO (2016–2019), Britannian viestintäviranomaisen tuottama ohjeistus (Ofcom 2000), raportti kuvailutulkkauksesta Ruotsissa (Holsanova, Wadensjö & Andrén, 2016), selvitys ”Taide- ja kulttuurilaitosten yleisötyön muodot, laajuus ja tuloksellisuus” (Sorjonen & Sivonen, 2015), tutkimus ohjelmatekstityksen laadusta ja saavutettavuudesta vastaanottajan näkökulmasta (Tiittula & Rainò, 2013) sekä selkokielen tarvearvio (Juusola, 2019). Kyselylomakkeen pohjana käytettiin ADLAB-PRO:n (2017) lomaketta, joka suomennettiin ja mukautettiin Suomen oloihin Tiittula & Rainòn (2013) kyselyä mallina käyttäen.

1.3 Lainsäädäntö ja velvoitteet

Toistaiseksi ainoa Suomen laki, joka velvoittaa kuvailutulkkaukseen, on EU:n saavutettavuusdirektiiviin (EU, 2016/2102) perustuva laki digitaalisten palveluiden tarjoamisesta (306/2019). Siinä velvoitetaan julkiset toimijat noudattamaan kansainvälistä WCAG-kriteeristöä (Web Content Accessibility Guidelines) AA-tasolla, mikä tarkoittaa velvoitetta tarjota kuvailutulkausta verkko- ja mobiilipalveluissa seuraavalla tavalla: kuvailutulkkaus tulee liittää tallennettuun aikasidonnaiseen mediaan (tyypillisesti videot), mikäli olennainen informaatio ei käy ilmi videon ääniraidasta. Lisäksi visuaaliselle informaatiolle tulee tarjota kielellinen kuvailu (*vaihtoehtokuvaus* tai *alt-teksti*).

Toisin kuin monissa muissa Euroopan maissa, Suomen lainsäädäntö ei velvoita tarjoamaan kuvailutulkausta sähköisessä mediassa, kuten televisiossa. EU:n AVMS- eli mediapalveludirektiivi (EU, 2010/13; uudistettu v. 2018) antaisi tähän mahdollisuuden, mutta laissa sähköisen viestinnän palveluista (2014/917), joka Suomessa toimeenpanee AVMS-direktiivin, velvoitetaan tarjoamaan ”tekstitys sekä muihin ohjelmiin selostus tai palvelu, jossa tekstitetyn ohjelman teksti muutetaan ääneksi”. Tämä tekee kuvailutulkkauksesta (”selostus”) ja äänitekstityksestä toisilleen vaihtoehtoiset palvelut, ja Suomen televisiotoiminnassa on päädytty tarjoamaan äänitekstitystä. Elokuvan kuvailutulkkaukselle on Suomessa osittainen velvoite Suomen Elokuvasäätiön ansiosta: sen kotimaisille elokuville myöntämän markkinointi- ja levitystuen ehtona on, että elokuvaan tuotetaan kuvailutulkkaus ja ohjelmatekstitys.

Kuvailutulkkauksen lainsäädäntökehys voisi siis olla nykyistä paljon laajempi. Kuvailutulkkaus on visuaalisessa ja audiovisuaalisessa nyky-yhteiskunnassa olennainen tiedonsaannin ja kulttuurin saavutettavuuden keino. Nämä puolestaan ovat keskeisiä päämääriä YK:n ihmisoikeussopimuksessa ja YK:n vammaisten ihmisten oikeuksien sopimuksessa, jotka molemmat Suomi on ratifioinut. Kuten Luosujärvi (2021) huomauttaa teatterin kuvailutulkausta käsittelevässä pro gradu -tutkielmassaan, kuvailutulkkaus liittyy keskeisesti vammaisten ihmisten yhdenvertaisuuden toteuttamiseen, johon Suomen laki velvoittaa (ks. lisää 4.2.).

YK:n vammaisyleissopimuksen keskeisenä periaatteena on turvata vammaisten ihmisten yhdenvertaiset mahdollisuudet yhteiskunnalliseen osallistumiseen, vapaa-aikaan, kulttuuriin ja liikuntaan. Suomi on ratifioinut YK:n vammaisyleissopimuksen ja sopimuksen 19 artikla ("Eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä") velvoittaa valtiota ja julkisia toimijoita muun muassa seuraavaan:

Tämän yleissopimuksen sopimuspuolet tunnustavat kaikkien vammaisten henkilöiden yhdenvertaisen oikeuden elää yhteisössä, jossa heillä on muiden kanssa yhdenvertaiset valinnanmahdollisuudet. Sopimuspuolet toteuttavat tehokkaat ja asianmukaiset toimet tehdäkseen vammaisille henkilöille helpommaksi nauttia tästä oikeudesta täysimääräisesti sekä helpottaakseen heidän täysimääräistä osallisuuttaan ja osallistumistaan yhteisöön, muun muassa varmistamalla, että:

(...)

c) koko väestölle tarkoitettujen yhteisön palvelut ja järjestelyt ovat vammaisten henkilöiden saatavissa yhdenvertaisesti muiden kanssa ja vastaavat heidän tarpeitaan.

Kuvailutulkkauksen avulla näkövammaisten henkilöiden yhdenvertaisia mahdollisuuksia osallistua kulttuuritoimintaan lisättäisiin merkittävästi. Yhdenvertaisuuden kannalta on tärkeää, että osallistaminen toteutuu jo lapsuudessa eikä vammaisia lapsia jätetä kulttuurikokemusten ulkopuolelle esimerkiksi varhaiskasvatuksessa ja koulussa. Kuvailutulkkauksella mahdollistetaan kulttuurikokemus myös näkövammaisille lapsille ja nuorille.

2. Selvityksen toteutus

Selvityksen tiedonhankintamenetelmät olivat kysely, haastattelu ja ryhmäkeskustelu. Näiden toteutus kuvataan tässä luvussa.

2.1 Laaja kysely toimijoille

Kyselyllä kartoitettiin kuvailutulkkauksen ja kuvailun nykyisiä käytäntöjä sekä tulevaisuuden tarpeita käyttäjien, tekijöiden ja tuottajien keskuudesta. Vastaaajiksi tavoiteltiin paitsi näkövammaisia käyttäjiä, myös mahdollisia näkeviä käyttäjiä sekä heitä, joilla ei vielä ole kokemusta kuvailutulkkauksesta. Tekijöiden kohdalla tavoiteltiin sekä kuvailutulkkeja (näkevät, koulutetut ja/tai kokemusta omaavat kuvailutulkkausammattilaiset) että kuvailutulkkaus konsultteja (näkövammaiset, koulutetut ja/tai kokemusta omaavat kuvailutulkkausammattilaiset). Koska Suomessa on ammattimaiseen kuvailutulkkaukseen kehittynyt tiimityön muoto, jossa näkevät tulkit ja näkövammaiset konsultit tekevät kuvailutulkkausta yhdessä, tässä kyselyssä ei eroteltu tulkkien ja konsulttien vastauksia. Tuottajia lähestyttiin organisaatioina (yritykset, järjestöt, säätiöt jne.). Tuottaja voi olla taho, joka tilaa kuvailutulkkauksen oman organisaation ulkopuolelta (tyypillisesti elokuva- ja tv-ala), mutta myös taho, joka tekee kuvailutulkkauksen osana omaa toimintaa (tyypillisesti museoala).

Kullekin kolmesta kohderyhmästä luotiin oma lomakkeensa. Kyselyä suunniteltaessa pyrittiin tavoittamaan mahdollisimman kattava edustus kaikista ryhmistä. Erityisesti näkövammaisten henkilöiden vastaamisen edellytyksiin kiinnitettiin huomiota. Vastaaajajoukon tavoittamisesta ja kyselyn saavutettavuudesta konsultoitiin Näkövammaisten liittoa, ja keskustelujen perusteella päädyttiin toteuttamaan kysely mahdollisimman saavutettavana verkkokyselynä sekä annettiin mahdollisuus jättää vastaukset myös puhelimitse. Kyselylomakkeet ja saatekirje ovat tämän raportin liitteinä.

Kyselyä testattiin kaikissa kohderyhmissä ja sitä kehitettiin pilotoinnin kautta. Kyselyn sisällöllistä ja teknistä saavutettavuutta parannettiin palautteen perusteella, mutta lomakkeen käyttöön vaikuttivat lopulta myös käyttäjien omat tekniset välineet (esim. erilaiset ruudunlukuohjelmat). Palautteen perusteella lomakkeesta jätettiin pois vastausvaihtoehdon ”Muu, mikä?” jälkeen tuleva avoimen sanallisen vastauksen mahdollistava vastauslaatikko, koska se osoittautui ongelmalliseksi ruudunlukuohjelmaa käyttävillä. Pilotissa saatiin useampi palaute, jossa mainittiin, ettei ruudunlukuohjelma tunnista vaihtoehdon vieressä olevaa vastauslaatikkoa eikä vastaaja siten pääse tarkentamaan vastaustaan. Vastauslaatikon täyttäminen oli kuitenkin ehtona sille, että kyseisen muu-vaihtoehdon valittuaan pääsee lomakkeella eteenpäin (kun kysymys on pakollinen). Näin ollen päätettiin, että käyttäjäystävällisintä on jättää avoimen vastauksen laatikko kyseisestä vaihtoehdosta pois. Kyselyä analysoitaessa kuitenkin huomattiin, että muu-vastaukset olivat monin paikoin suosittuja ja jättävät tietoaukkoja tuloksiin.

Kysely toteutettiin 8.–23.3.2021, ja siihen oli mahdollista vastata verkossa ja puhelimitse. Melkein kaikki vastaukset saatiin verkkolomakkeen kautta. Kyselyä levitettiin hyvin laajasti viestintäsuunnitelman, jonka pohjana oli toimijaverkkokartoitus, mukaisesti (ks. luku 3.1.). Alla on listattuna kaikki tahot, joille toimitettiin tieto kyselystä.

Näkövammaisjärjestöt:

- Näkövammaisten Kulttuuripalvelu
- Näkövammaisten liiton alueyhdistykset (14 kpl) ja valtakunnalliset jäsenyhdistykset (9 kpl)
- Finlands Svenska Synskadade rf

Eri alojen kattojärjestöt ja muut keskeiset toimijat (aakkosjärjestyksessä):

- Yle
- Kulttuuria kaikille -palvelu
- Suomen Elokuvasäätiö
- Filmikamari, jonka kautta tieto tavoitti Suomen elokuvatoimistojen liiton
- Audiovisuaalisen taiteen edistämiskeskus AVEK
- Kansallinen audiovisuaalinen instituutti KAVI
- Suomen museoliitto
- Museovirasto
- ICOM Suomi (Kansainvälisen Museoneuvoston jäsenjärjestö)
- Suomen Teatterijärjestöjen Keskusliitto
- Suomen Teatterit ry
- Teatterin tiedotuskeskus TINFO
- Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liitto
- Arts Equal-hanke / Taideyliopisto
- Kansallisoppera
- Taiteen edistämiskeskus TAIKE
- Käännöstoimistot ja osuuskunnat (myös viittomakielen tulkkauspalveluja) (17 kpl)
- Suomen Kääntäjien ja Tulkkien liitto SKTL
- Kieliasiantuntijat ry
- Kaupalliset av-mediatalot (4 kpl)
- Celia-kirjasto
- Valteri-koulu
- Kirkon viestintä ja media
- Vammais- ja näkövammaisjärjestöjä NKL:n jäsenyhdistysten ulkopuolelta (7 kpl)
- Äänitysstudiot (8 kpl)
- Opetuslaitokset/korkeakoulut, joissa kuvailutulkausta on opetettu (3 kpl)
- Museot, jotka ovat osallistuneet Näkövammaisten kulttuuripalvelun ry:n kuvailutulkkaukoulutuksiin (4 kpl)
- ACCAC ry, Accessible Arts and Culture -yhdistys

Lisäksi vastaajia eri kohderyhmiin tavoiteltiin selvitystyön tekijöiden verkostojen kautta (mm. kuvailutulkkaja ja kuvailutulkkaukonselvityksiä 12 kpl).

Kyselyyn saapuneita vastauksia seurattiin ja kyselyn ollessa vielä auki lähetettiin muistutusviestejä tai vastauspyyntöjä niille tahoille ja alueille, jotka olivat jäämässä kyselyssä aliedustetuiksi. Yhteydenottoja tehtiin maakuntien kulttuuritoimijoihin, huvipuistoihin ja

matkailualalle. Kyselyn sulkeuduttua saatiin vielä yhteydenottoja, joten kysely avattiin uudelleen pariaksi päiväksi ja näin saatiin muutama lisävastaus.

Avoimen verkkokyselyyn ohella haluttiin varmistaa, että tietoa saadaan mahdollisimman laajasti koko Suomesta. Tätä varten tehtiin lyhyet haastattelut puhelimitse Näkövammaisten liiton alueyhdistyksiin sekä sähköpostitse Finlands Svenska Synskadade -järjestöön. Näin tavoitettiin sekä suomen- että ruotsinkielisiä yhdistyksiä ympäri Suomen ja saatiin tietoa alueiden kuvailutulkkauksista (Liite 1).

2.2 Syventävät ryhmäkeskustelut

Tiedonkeruun aikana kävi selväksi, että toimijat, etenkin palveluntuottajat, tarvitsevat käyttöönsä ajankohtaiset ja selkeät ohjeet kuvailutulkkaukseen ja kuvailuun eri tilanteissa. Syvällisemmän tiedon saamiseksi kuvailutulkkauksen hyvistä käytännöistä suunniteltiin ryhmäkeskusteluja. Niihin oli tarkoitus kerätä edustajia kaikista kolmesta kyselyn vastaajaryhmästä, jotka samalla edustavat keskeisiä toimijoita kuvailutulkkauksen kentällä. Kun samaan aikaan Näkövammaisten liitosta suunnittelija Aatu Komsilta tuli aloite järjestää webinaari kuvailutulkkauksesta, ryhmäkeskustelut järjestettiin NKL:n ja Näkövammaisten Kulttuuripalvelun yhteistyönä touko–kesäkuussa 2021 neljän webinaarin sarjana. Webinaarien pääaiheena oli ”Millainen on hyvä ja hyödyllinen kuvailutulkkaus?”, ja aihetta käsiteltiin Maija Hirvosen johdolla (kokemus)asiantuntijapaneelin ja yleisön osallistamisen kautta. Webinaarien tuloksena syntyivät kuvailu- ja kuvailutulkkausohjeistukset eri tilanteisiin (Liite 2).

Webinaareissa käsiteltävät kuvailutulkkauksen ja kuvailun osa-alueet valikoitiin kyselyn käyttäjävastausten suosimien osa-alueiden mukaan (pois lukien elokuva, teatteri ja taide, jotka ovat ns. tunnetuimmat kuvailutulkkauksen alat ja joihin on jo ohjeistuksia) sekä Näkövammaisten liiton tietotarpeen mukaan.

Webinaarit olivat:

- Esitysten kuvailutulkkaus 12.5.2021
- Kuvien kuvailutulkkaus 19.5.2021
- Videoiden kuvailutulkkaus 11.6.2021
- Ympäristön kuvailutulkkaus 19.6.2021

Webinaarisarja on tallennettu suomeksi tekstitettyinä Näkövammaisten liiton YouTube-kanavalle: <https://www.youtube.com/channel/UChb-ossQndojU3AHazzjOhw>

Panelisteiksi pyrittiin saamaan mahdollisimman monipuolinen joukko niin, että kaikista kolmesta ryhmästä (käyttäjät, tekijät, tilaajat) olisi kulloinkin 1–2 edustajaa. Näkövammaisten liitto rekrytoi käyttäjien edustajat paneeleihin, ja Hirvonen tavoitteli tekijöiden ja tilaajien edustajia kyselyssä jatkotutkimukseen ilmoittautuneiden parista (kaikissa kohderyhmissä oli

runsaasti yhteystietonsa jättäneitä). Lopulta niin käyttäjiä kuin kuvailutulkkauksia ja kuvailutulkkausneuvojia saatiin riittävät määrät eri paneeleihin, mutta tuottajien kohderyhmästä saatiin edustaja vain yhteen webinaariin. Panelistien lisäksi kaikissa webinaareissa kannustettiin yleisöä osallistumaan keskusteluun, ja näin saatuja näkemyksiä on myös sisällytetty selvitystyön tuloksiin ja kuvailutulkkausohjeisiin. Etenkin alkupään webinaarit (esitykset ja kuvat) keräsivät runsaasti yleisöä (n. 130 henkilöä kumpikin).

3. Tulokset

Selvitystyön tavoitteena oli kerätä tietoa

- kuvailutulkkaustoimijoiden taustoista ja tavoista (keitä alalla on ja miten kuvailutulkkausta tehdään ja tuotetaan),
- kuvailutulkkauksen käyttäjien tarpeista,
- kuvailutulkkausten koulutuksen tarpeista (millaista koulutusta, tietoa, ohjeistusta on ja mitä tarvitaan).

Tässä osiossa kerrotaan selvityksen keskeiset tulokset suhteessa yllä mainittuihin tavoitteisiin. Ensin kuvataan toimijat (kuvailutulkkauksen käyttäjät, tekijät ja tuottajat). Sen jälkeen tehdään havaintoja kuvailutulkkauksen ja kuvailun nykytilanteesta yleisimpien käyttökohteiden ja kuvailutulkkauksen järjestämisen kautta. Lopuksi kartoitetaan käyttökohteiden ja järjestämisen tulevaisuuden tarpeita ja kehittämiskohteita.

3.1 Toimijat

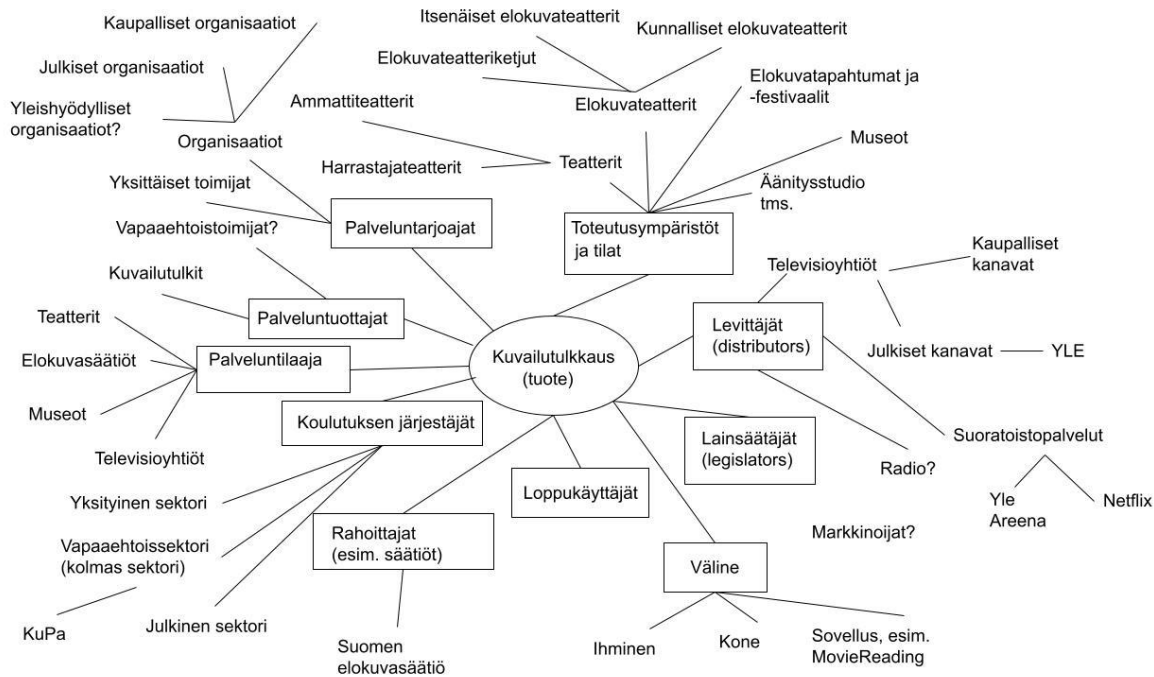
Selvityksessä hahmoteltiin kuvailutulkkauksen toimijaverkosto (Kuvio 1 alla) sekä kuvailutulkkauksen ja laajemmin kuvailun käyttöympäristö (Kuvio 2 alla) tutkimus- ja asiantuntijatietoon perustuen.¹ Toimijaverkoston ja käyttöympäristöjen kuvaukset toimivat kyselyn suunnittelun tukena, ja niistä pystyttiin tarkistamaan, että kysely kattaa kaikki tarpeelliset tahot.

Kuviossa 1 kuvailutulkkauksen toimijaverkoston on kuvattu paljon erilaisia tahoja: henkilöitä, organisaatioita, ryhmiä, työkaluja ynnä muita tahoja, jotka osallistuvat kuvailutulkkauksen tekemiseen, tuottamiseen tai käyttöön. Tyypillisesti esimerkiksi kuvailutulkkauksen tuotantoketjussa on palveluntuottaja tai -tilaaja (elokuvayhtiö), palveluntarjoaja (kuvailutulkki tai käännöstoimisto ja kuvailutulkki), muita toimijoita (äänitysstudio, tuotantotekniikka, levitysyhtiö, elokuvateatterit) sekä loppukäyttäjät (näkövammaiset henkilöt, muut).

Kuvio 1: Kuvailutulkkauksen toimijaverkosto

¹ Kuviot on muokattava saavutettavaan muotoon raportin julkaisuvaiheessa.

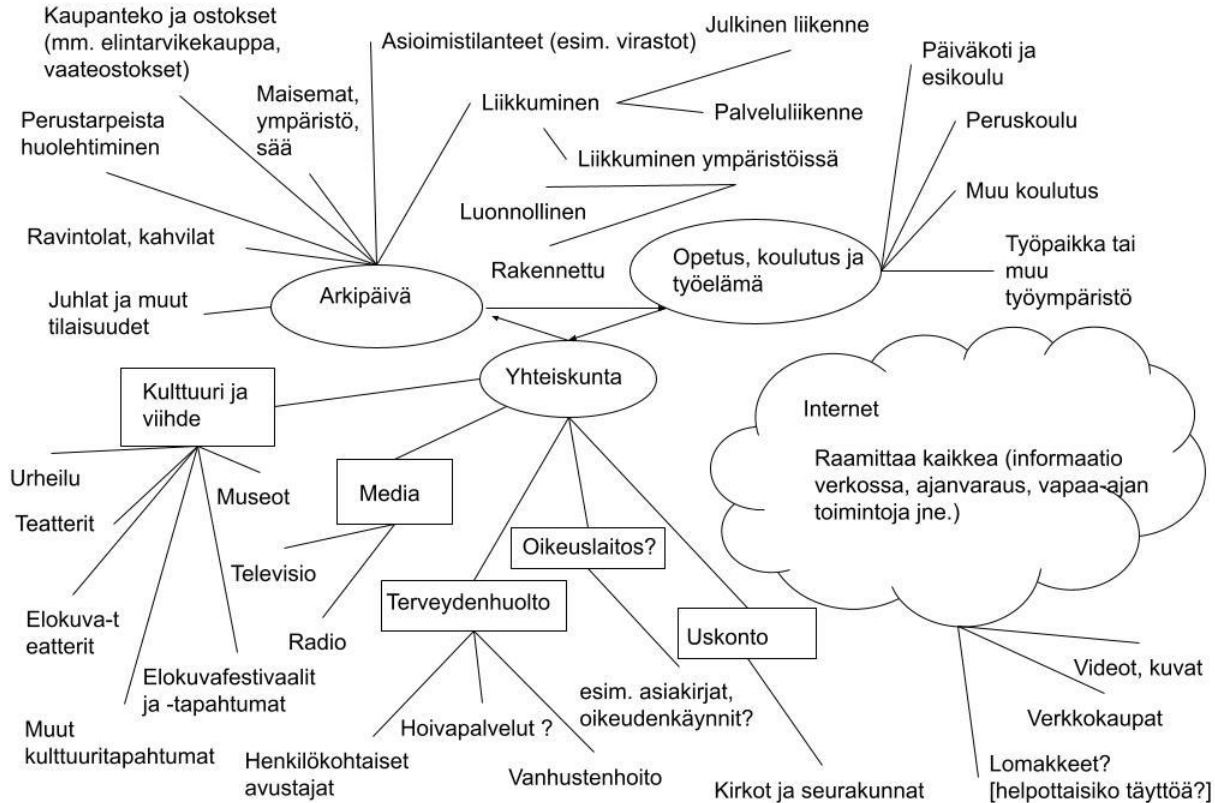
Kuvailutulkkauksen tila Suomessa: raportti selvitystyöstä v. 2021

Kuviossa 2 kuvailun ja kuvailutulkkauksen käyttöympäristö on kuvattu mahdollisimman laajana sisältäen yhteiskunnan muodostamisen keskeiset alueet: arkipäiväisen toiminnan, kulttuurin ja viihteen, median, terveydenhuollon, oikeuslaitoksen, uskonnonharjoittamisen ja opetuksen, koulutuksen ja työelämän. Internet on kuvattu kuviossa omana ”pilvenään”, joka nykyään toimii alustana yhteiskunnalliselle toiminnalle.

Kuvio 2: Kuvailun ja kuvailutulkkauksen mahdollisia käyttöympäristöjä ja -tilanteita

Kuvailutulkkauksen tila Suomessa: raportti selvitystyöstä v. 2021

3.1.1 Kuvailutulkkauksen käyttäjät

Käyttäjäkyselyyn vastasi 55 henkilöä. Ostopaikka ei voi pitää koko käyttäjäkuntaa edustavana, sillä näkövammaisia henkilöitä arvioidaan olevan Suomessa 60 000, minkä lisäksi kyselyyn oli mahdollista vastata myös näkevästä henkilönä (tosin yhtään näkevästä käyttäjää ei vastannut). Vastaajamäärä on kuitenkin verrattain hyvä: ADLAB PRO -hanke (2017) tavoitti kansainvälisellä kyselyllään eri Euroopan maista ainoastaan 100 kuvailutulkkausikäyttäjää.

Vastaajista suurin osa on ainakin joskus käyttänyt kuvailutulkkausta, ja säännöllisesti sitä ilmoitti käyttävänsä jopa viidesosa. Seitsemän vastaajaa ei ole käyttänyt kuvailutulkkausta koskaan. Käyttämättömyyden syiksi mainittiin epätietoisuus siitä, mistä löytää kuvailutulkkauspalveluita tai -tietoa, sekä se, ettei kuvailutulkkausta tarjota omalla kotipaikkakunnalla tai niissä palveluissa, joita haluaisi käyttää. Sen sijaan se, ettei tarvitsisi kuvailutulkkausta, ei ole tämän kyselyn perusteella merkittävä syy käyttämättömyydelle.

Valtaosa käyttäjävastaajista puhuu äidinkielenään suomea, mutta yksittäisiä muidenkin kotimaisten kielten puhujia (ruotsi, saame, suomal. viittomakieli ja suomenruotsal. viittomakieli) oli joukossa. Vastaajista reilu puolet on työikäisiä (20–60-vuotiaita) ja vähän vajaa puolet yli 60-vuotiaita. Suurin vastaajajoukko tulee pääkaupunkiseudulta (reilu

kolmannes vastaajista), mutta vastauksia saatiin myös maakunnista ympäri Suomen, mukaan lukien Pohjois-Suomi, johon ei kyselyn muissa kohderyhmissä sijoittanut itseään kukaan. Valtaosalla vastaajista on toisen tai kolmannen asteen koulutus, mutta vain kolmasosa oli kyselyhetkellä koko- tai osapäivätyössä. Reilu puolet vastaajista oli eläkeläisiä, mitä selittänevät vastaajien ikäprofiili sekä näkövammaisuuden aiheuttama haitta-aste.

Vastaajien jakautuminen sokeisiin ja heikkonäköisiin oli tasaista: sokeita oli vastaajien joukossa yhdeksän enemmän kuin heikkonäköisiä. Tulos ei heijastele näkövammaisväestön normaalijakaumaa, jossa n. 10 % on sokeita ja siis valtaosa heikkonäköisiä. Toisaalta sokeissa henkilöissä voi olla enemmän heitä, joita kuvailutulkkaus kiinnostaa ja jotka kokevat selkeämmin tarvitsevansa sitä. Valtaosa vastaajista käyttää jotakin näkemisen apuvälinettä; vain muutama ilmoittaa, ettei käytä mitään.

Vastaajat ovat aktiivisia kulttuurin ja viihteen käyttäjiä; ainoastaan yksi vastaaja ilmoitti, ettei käytä mitään näistä palveluista. Lähes kaikki katsovat televisiota, ja valtaosa käyttää myös teatteria ja muita esittäviä taiteita sekä elokuvia. Reilu puolet käy museoissa, oopperassa ja konserteissa. Kuvataiteita ja muita tapahtumia ilmoitti käyttävänsä lähes puolet vastaajista. Kulttuuripalveluja käytetään erityisesti läheisten kanssa, mutta myös avustajan kanssa sekä ryhmässä tai kerhossa. Yli puolet vastaajista ilmoitti käyttävänsä palveluja myös yksin.

3.1.2 Kuvailutulkaustyön tekijät

Kuvailutulkki- ja kuvailutulkkauuskonsulttien joukosta tavoitettiin yhteensä 28 vastaajaa, joista 20 ilmoitti toimivansa kuvailutulkki- ja viisi kuvailutulkkauuskonsulttina (kolme ei halunnut vastata). Otos edustaa hyvin tutkittavien joukkoa, sillä Suomessa on koulutettu Näkövammaisten Kulttuuripalvelun puolen vuoden koulutuksissa yhteensä 30–40 kuvailutulkki- ja neljä kuvailutulkkauuskonsulttia. Aktiivisiksi kuvailutulkeiksi on näistä jäänyt puolenkymmentä kuvailutulkki- ja kaikki koulutetut konsultit toimivat jokseenkin aktiivisesti alalla. Tallenteiksi tehtyjä tai televisiossa lähetettyjä elokuvia ja ohjelmia on kuvailutulkannut Suomessa 2010-luvulla yhdeksän eri henkilöä ja neljä konsulttia (Näkövammaisten Kulttuuripalvelu ry, 2021). Muilta kuvailutulkkausten alueilta (esim. teatteri tai taidemuseot) ei kerätä vastaavia tietoja systemaattisesti, mutta Näkövammaisten Kulttuuripalvelu on kouluttanut vuosittain museoiden ja teattereiden henkilökuntaa ympäri Suomen. Lisäksi Helsingin ja Tampereen yliopistoissa on opetettu kuvailutulkausta osana käänntieteen opintoja. Viittomakielen opintoihin ammattikorkeakouluissa puolestaan sisältyy kuvailun opintoja.

Hieman yli puolet vastaajista toimii pääkaupunkiseudulla, ja kaiken kaikkiaan kysely oli tavoittanut lähinnä Etelä- ja Keski-Suomessa (ml. näiden länsi- ja itäosat) toimivia kuvailutulkkia ja konsultteja. Kukaan ei raportoinut toimivansa Pohjois-Suomen maakunnissa, mutta neljä vastaajaa toimii koko Suomen alueella. Vastaajien maantieteellinen jakautuminen heijastelee Näkövammaisten liiton alueyhdistysten sekä joidenkin käyttäjien

kokemuksia kuvailutulkkauksen epätasaisesta jakautumisesta Suomessa: suurin osa palveluista tarjotaan suurissa asutuskeskitymissä.

Kuvailutulkkaukstyötä tekevissä on eniten taide- ja museoalan sekä käännösalan ammattilaisia (noin kolmasosa kumpiakin). Myös teatterialan ja kielialan edustajia on joukossa. Toisaalta kyselyn vastaskategoria ”Muu” sai runsaasti vastauksia (14 vastausta), joten voidaan olettaa, että ammattilaistausta on tätäkin moninaisempi. Lähes kaikki tekevät kuvailutulkkausta suomeksi, mutta yksittäiset kuvailutulkit tai konsultit ilmoittivat työskentelevänsä myös ruotsin, suomalaisen viittomakielen ja muiden kielten parissa (ei kuitenkaan saamen kielet tai suomenruotsalainen viittomakieli).

Noin puolet tekee kuvailutulkkaukstyötä freelancerina, mutta kuvailutulkkausta tehdään merkittävässä määrin myös yksityisissä ja julkisissa organisaatioissa sekä järjestö- ja vapaaehtoistoiminnassa. Näissäkin tapauksissa kyse voi olla freelancer-työstä, kun itseään työllistävä kuvailutulkki tekee tilaustöitä esimerkiksi käännöstoimistolle tai järjestölle. Kukaan ei raportoinut tekevänsä kuvailutulkkausta kokopäiväisesti, ja suurin osa tekee sitä sivutoimisesti (18 vastaajaa). Kolmasosalle vastaajista kuvailutulkkaukset on (myös) vapaaehtoistoimintaa.

Suurin osa vastaajista on toiminut alalla enintään 10 vuotta, mikä kuvastaa sitä, että kuvailutulkkaukset Suomessa vielä verrattain nuori toimiala. Lähes puolella vastaajista on työkokemusta vasta korkeintaan viisi vuotta. Vain viisi vastaajaa raportoi tehneensä kuvailutulkkaukset yli 16 vuotta. Vastaajien ”kokemattomuus” tai tuoreus alalla näkyy myös vastauksissa toimeksiantojen määrästä: puolet vastaajista on viimeisen viiden vuoden aikana ollut mukana alle viidessä kuvailutulkkaustuotannossa, mikä tarkoittaa keskimäärin alle yhtä kuvailutulkkaukstyötä per vuosi. Muutamilla vastaajilla on ollut useampi kuin yksi työ viimeisen viiden vuoden aikana, ja ainoastaan kuudella yksi tai useampi työ per vuosi.

Yhtä vastaajaa lukuun ottamatta kaikki ovat käyneet jonkin kuvailutulkkaukuskoulutuksen, joten suomalaista kuvailutulkkaukset voidaan pitää tässä mielessä ammattimaisena toimintana. Reilu puolet vastaajista on saanut koulutusta järjestön kurssilta tai kursseilta, esim. Näkövammaisten Kulttuuripalvelu ry:ltä, joka järjestää koulutuksia vuosittain (yleensä tilauksesta). Toinen merkittävä koulutusmuoto on työssä oppiminen, mistä ei kuitenkaan eritellä, tapahtuuko se itsenäisesti vai esimerkiksi kokeneemman kuvailutulkin tai konsultin ohjauksessa. Kuvailutulkkaukseen on koulutauduttu myös organisaation sisäisessä koulutuksessa ja henkilökohtaisessa opetuksessa (ns. mestari-kisälli-malli). Muutama vastaaja raportoi saaneensa koulutusta koulutuslaitosten kursseilla (yliopisto, ammattikorkeakoulu, kansalaisopisto, ammattiopinnot). Tilanne on samansuuntainen kuin monissa muissa Euroopan maissa, joissa valtaosa kuvailutulkkaukuskoulutuksesta annetaan lisäkoulutuksena järjestöjen tai yritysten toimesta. Toisaalta koulutus osana yliopistotutkintoa on lisääntymässä. Valtaosa koulutuksen saaneista on saanut suorituksestaan todistuksen, mutta sitä ei juuri koskaan tarvitse näyttää työtä tai toimeksiannon saadakseen.

Kouluttautumisen kohdalla korostuvat käytännön harjoittelu ja oppiminen muilta ja muiden kanssa. Valtaosa vastaajista ilmoitti opiskelleensa kuvailutulkkausta itsenäisesti. Avovastauksissa kuvattiin mm. seuraavia tapoja: kuvailutulkkaus ”omaksi iloksi”, harjoittelu itseksensä tai vertaisten kanssa, itselle uusien alueiden kokeilu (esim. teatterin kuvailutulkkausosaamisen laajentaminen tanssiin tai valokuvaan), muiden tekemien kuvailutulkkeiden katselu ja kuuntelu, palautteen pyytäminen vertaisilta tai käyttäjiltä sekä konsultointi. Yksi vastaaja eritteli sitä, mitä muiden tekemistä kuvailutulkkeista voi oppia: ”Olen katsonut aiempia tulkkeita kiinnittäen erityishuomiota erilaisiin genreihin. Vaikka jokainen elokuva on aina oma projektinsa, niin genren ymmärtäminen on erityisen tärkeämpää [sic].”

Yhtä lukuun ottamatta kaikki vastaajat toimivat muussakin ammatissa kuin kuvailutulkkina tai kuvailutulkkauskonsulttina. Useat toimivat kääntäjänä tai opettajana, ja joitakin ohjaajia, näyttelijöitä ja tuottajia oli joukossa. Suuri joukko vastaajista (14 kpl) valitsi kategorian ”muu”, mutta koska vastausta ei voinut tarkentaa sanallisesti lomakkeen saavutettavuuden takia (ks. 2.1), meillä ei ole tietoa näistä ammateista. Voidaan olettaa, että monet museoalan ammatit jäävät kategorian ”muu” taakse, koska kysymyksen vastausvaihtoehdoissa oli yllä mainittujen lisäksi toimittaja, kirjailija, radio- tai tv-selostaja sekä juontaja, mutta näitä ei ollut valittu. Toisaalta esimerkiksi teatteriala, joka korostui vastauksissa kuvailutulkkauksen erikoistumisalueista, ei painotu tässä erityisen yleisenä kuvailutulkkien tai konsulttien ammattialana.

3.1.3 Kuvailutulkkauksen tuottajat

Kuvailutulkkauspalvelua tuottavia vastaajia oli yhteensä 42. Kun vastaava määrä kansainvälisessä ADLAB PRO -kyselyssä oli 18, tuottajatahon osallistumisaktiivisuutta voidaan pitää erinomaisena. Vastaajista kolmannes toimii museoalalla, neljännes järjestöissä ja muutamia vastaajia tavoitettiin elokuvatuotannosta, esittävistä taiteista tai televisioalalta. Jopa neljäsosa ilmoitti toimialakseen ”muu”. Vajaa puolet toimii yksityisellä puolella, reilu kolmasosa julkisella puolella ja pieni osa vapaaehtoisella puolella.

Kysely oli tavoittanut lähinnä Etelä- ja Keski-Suomessa (ml. näiden länsi- ja itäosat) toimivia organisaatioita. Yksi toimii Lapin ja muutama koko Suomen alueella. Vastaukset vahvistavat käsitystä siitä, että suurin osa kuvailutulkkauksista tuotetaan tai järjestetään asutuskeskittymissä. On kuitenkin huomioitava, että vaikka monet valtakunnalliseen levitykseen tehdyt tuotannot, kuten Ylen kuvailutulkatut televisio-ohjelmat, tuotetaan Helsingissä, ne tavoittavat koko Suomen.

3.2 Käytännöt tällä hetkellä

Tässä osiossa vastataan kysymyksiin, miten kuvailutulkkausta tuotetaan, tehdään ja käytetään Suomessa. Tuloksia varten on analysoitu kyselyn vastaukset, alueyhdistysten puhelinhaastattelut sekä kuvailutulkkaukswebinaarien paneeli- ja chat-keskustelut. Alueyhdistyksistä saadut keskeiset tiedot on koottu liitteeseen 1.

Kuvailutulkkaukset on käyttäjävastaajien joukolle suhteellisen tuttua, sillä valtaosa on ainakin joskus käyttänyt sitä tai käyttänyt sitä tarjottaessa tai säännöllisesti. Säännöllisten käyttäjien osuus on viidesosa. Toisaalta käyttäjävastaajien suhteellisen pieni määrä (55 vastaajaa) voi kertoa aiheen olevan monille tuntematon. Kuitenkin sekä tuottajien että käyttäjien joukossa oli kuitenkin useita vastaajia, jotka eivät vielä olleet käyttäneet kuvailutulkkauksia. Heidän vastaamisensa kyselyyn kertoo aiheen kiinnostavuudesta.

3.2.1 Yleisimmät käyttökohteet

Käyttäjää pyydettiin arvioimaan kuvailutulkkauksen käytön määrää viihteen, kulttuurin tai luonnon parissa. Kuvailutulkkausta käytetään eniten (osa jopa viikoittain), toiseksi eniten kuvailutulkkauksia käytetään elokuvien parissa (osa jopa kuukausittain). Museoissa, kuvataiteen parissa, teatterissa ja muussa esittävässä taiteessa sekä luonnon parissa kuvailutulkkauksia käytetään yleensä joitakin kertoja vuodessa.

Kuvailutulkkaajat ja kuvailutulkkaukskonsultit ovat erikoistuneet vahvimmin elokuvan ja museoiden kuvailutulkkaukseen, kuvien kuvailuun tai kuvailutulkkaukseen, kuvataiteeseen, televisioon ja teatteriin. Vain muutama vastaaja mainitsee erikoistuneensa verkkosisällön kuvailuun tai kuvailutulkkaukseen, joka on yhä tärkeämpi kuvailun ja kuvailutulkkauksen osa-alue saavutettavuuslainsäädännön myötä. Elokuvat, kuvat, taide ja museo ovat aloja, joille on järjestetty kuvailutulkkauskoulutusta. Muutamia vastauksia tuli myös luonnon ja opetusmateriaalien kuvailutulkkaukseen erikoistumisalueena. Eniten työllistävät kuvataiteen, elokuvan, kuvien sekä teatterin ja esittävien taiteiden kuvailutulkkaukset. Yksittäiset kuvailutulkkaajat tai konsultit kuvailutulkkauksia tekevät myös tapahtumia, opetusmateriaaleja sekä ”muuta” sisältöä.

Kuvailutulkkauksentuottajien keskuudessa yleisimmin tarjotaan elokuvien, kuvataiteen, museoiden ja esittävien taiteiden kuvailutulkkauksia. Jonkin verran tarjotaan myös television, tapahtumien ja kuvien kuvailutulkkauksia sekä luonnon ja verkkosisällön kuvailua tai kuvailutulkkauksia. Alueyhdistyksissä on tarjottu elokuvia, teatteria ja muita esityksiä, mutta myös tapahtumia (esim. kävelykierrokset, maisemajuna).

Lisäksi ne tahot, joilla ei ole kokemusta kuvailutulkkauksentuotannoista, ilmaisivat kiinnostuksen tarjota etenkin kuvien, museoiden, kuvataiteen ja elokuvan kuvailutulkkauksia. Kolmasosa voisi tarjota tapahtumien, elokuvien ja esittävien taiteiden kuvailutulkkauksia. Myös verkkosisällön ja opetusmateriaalin kuvailu(tulkkaukset) saivat enemmän vastauksia tässä kohdassa kuin jo tarjottu kuvailutulkkauksen kohdalla, mikä viittaa siihen, että joillakin aloilla kuvailutulkkauksia ei toistaiseksi tehdä niin paljon kuin kysyntää olisi.

Vaikka valtaosa kuvailutulkkauksista tehdään kyselyn perusteella suomeksi, myös ruotsin- ja englanninkielisiä kuvailutulkkauksia on tehty jonkin verran ja yksittäisiä myös mm. viittomakielillä. Määrällisesti tarjonta kuitenkin on kaikissa kielissä vähäistä; tämä ilmeni sekä kuvailutulkkiensa että tuottajien vastauksista. Molemmissa ryhmissä enemmistö on ollut mukana tekemässä tai tuottamassa määrää, joka vastaa noin yhtä täyspitkää elokuvaa, teatteriesitystä tai museokierrosta (à 2 t) vuodessa. Ylivoimainen enemmistö kuvailutulkeista ja konsulteista on ollut mukana tuottamassa keskimäärin 0–10 t/v kuvailutulkattua materiaalia. Määrä vastaa noin viittä täyspitkää elokuvaa, teatteriesitystä tai museokierrosta (à 2 t). Kyselyn ajankohta vaikuttaa tämän tuloksen yleistettävyyteen, sillä selvitys tehtiin koronarajoitusten aikana. Useat alueyhdistykset mainitsivatkin pandemian tuomat haasteet ja mm. tapahtumien ja elokuvailtojen peruuntumiset.

Näkövammaisten liiton ja Finlands Svenska Synskadaden alueyhdistysten vastauksista syntyy käsitys kuvailutulkkauksesta tietoisista ja osin hyvin aktiivisistakin toimijoista. Liitteessä 1 on taulukko, johon on kerätty pääkohdat haastateltujen alueyhdistysten tilanteista. Alueilla käytetään eniten elokuvan kuvailutulkkauksia esim. elokuvakerhoissa, teatterissa ja elävissä esityksissä sekä urheilussa (jalkapallo) erityisesti ruotsinkielisillä alueilla. Myös tapahtumia kuvailutulkataan, kuten kävelykierroksia ja maisemajuna. Elokuvateattereissa valtakunnallisesti toimivan MovieReading-sovelluksen hyödyntäminen on paikoin jo varsin tuttua. Vaikka suomenkielisten yhdistysten vastauksissa korostui epätietoisuus ja vaikeudet kuvailutulkkauksen järjestämisessä, myös asian kiinnostavuutta korostettiin ja tarpeita lisätä kuvailutulkkauksia. Ruotsinkielisillä alueilla on myös tarvetta lisätä tarjontaa sekä koulutusta, mutta kuvailutulkkauksen itsessään vaikuttaa olevan tuttu palvelu ja se järjestetään yleensä yhdistyksen kautta. Tietoisuus kuvailutulkkauksen tärkeydestä ja toisaalta kuvailutulkkauksen tarve ilmenee myös siten, että yhdistyksissä saatetaan toivoa kuvailutulkkauksesta samanlaista palvelua kuin kirjoitustulkkauksia on kuulovammaisille.

3.2.2 Kuvailutulkkauksen tuottaminen ja käyttäminen

Melkein kaikki kuvailutulkkauksen tuottajien vastaajista tarjoavat kuvailutulkkauksia suomeksi, mutta jonkin verran tarjotaan myös englanniksi ja ruotsiksi. Yksittäisiä vastauksia tuli myös suomalaiseseen ja suomenruotsalaiseen viittomakieleen sekä saamen kieleen.

Tuottajien kannalta kuvailutulkkauksen järjestäminen vaikuttaa sujuvan melko hyvin. Puolet vastaajista pitää tiedon löytymistä erittäin helppona tai helppona. Vajaa puolet taas kokee, ettei kuvailutulkkauksen järjestämiseksi vaadittavaa tietoa löydy kovin helposti ja asian järjestäminen vaatii joitakin tunteja lisätyötä. Kuvailutulkkauksen järjestämisestä saadaan tietoa erityisesti Näkövammaisten Kulttuuripalvelusta, aiemmilta tai henkilökohtaisilta kontakteilta sekä Kulttuuria kaikille -palvelusta. Avovastauksissa kuvattiin vaikeuksia tuotantoprosessin hallinnassa ja tarjotun palvelun markkinoinnissa. Toisaalta myös nähdään, että kuvailutulkkauksen tuottaminen on monessa organisaatiossa uusi asia ja että lisääntyvä

käytännön kokemus prosessien kanssa tekee tuotannosta sujuvamman. Yhdessä organisaatiossa oli tehty sisäinen ohje tuotantoprosessista, johon on kerätty hintoja, aikatauluja jne.

Käyttäjissä oli noin neljäsosa heitä, joiden on vaikeaa tai erittäin vaikeaa löytää tietoa kuvailutulkkauspalveluista, ja vajaa kolmannes heitä, joille tiedonsaanti on erittäin helppoa tai helppoa. Seuraavia ongelmia tiedonsaannissa mainittiin:

- toimijat eivät tiedota palvelusta tarpeeksi, tarvitaan enemmän mainostamista ja tapahtumien yhteydessä aina maininta palvelusta
- mistä saa tietoa kulloinkin kuvailutulkkauksia tekevästä henkilöstä, saako sitä yksityishenkilönä ja onko se maksullista vai voiko vapaaehtoisikin käyttää – tarvitaan lista tekijöistä helposti saataville; toisaalta yksi sanoi, että tietoa kyllä saa niistä harvoista kuvailutulkkauksista jos seuraa oikeita kanavia mutta hän ei myöskään tiedä, mitä tekisi, jos haluaisi tietää, onko tiettyyn näyttelyyn saatavilla kuvailutulkkaus
- yksittäisenä sokeana henkilönä ei voi tilata palvelua, jos sitä ei alueella muuten järjestetä
- ammattimaista kuvailutulkkauksia on vähän saatavilla ja monilla on kokemusta avustajan käyttämisestä kuvailutulkkinä
- palvelun maksullisuus ja hinta mietityttivät monia (esim. museossa, maksaako erillisen tulkin pyytäminen)

Muut vapaat kommentit koskivat esimerkiksi asian uutuutta ja sitä, ettei vielä ole osannut hakea tietoa tai vaatia kuvailutulkkauksia tai ei tiedä, mistä tietoa tai apua saa. Myös väärinkäsityksiä käyttäjien joukossa näyttää olevan, kuten se, että television katselussa pitäisi olla erillinen, maksullinen laite, joka mahdollistaa kuvailutulkkauksen. Myös omat tietotekniset taidot mainittiin vaikeuttavana tekijänä tiedonsaannissa.

Käyttäjävastaajat hyödyntävät erilaisia kuvailutulkkausmuotoja: kuvailutulkkaa, kuvailutulkkauksia tekeviä vapaaehtoistoimijoita sekä ihmisääntä tallenteella. Myös koneen/tekoälyn antamaa kuvailutulkkauksia ilmoitti käyttäneensä noin puolet. Vajaa kolmasosa on käyttänyt myös jotakin muuta tapaa, mutta tätä ei voinut tarkentaa vastauksessa.

Tuottajista kolmasosa kokee kuvailutulkkiensa tai konsulttien rekrytoimisen kohtalaiseksi tai helpoksi, mutta reilu puolet ei osaa kommentoida tätä, mikä voi johtua siitä, ettei monikaan vastaaja ole tekemisissä rekrytoimien kanssa tai ei ymmärrä kysymystä (esim. mitä rekrytointi tässä yhteydessä tarkoittaa). Rekrytoinnista kerrottiin seuraavaa:

- kuvailutulkkauksen järjestäminen/tekijöiden palkkaaminen on helppoa (6 vastaajaa), ”kun sitä on tehnyt” eli tietää mihin ottaa yhteyttä ja mitä kuvailutulkkaus vaatii tuotannolta tai kun löytää tulkin kontaktien kautta; käännoistomisto alihankkijana, jolloin hoituu koko tuotantoprosessi
- taidemuseoilla omat hyvät kuvailutulkit
- tarjontaa on vähän, alueella ei ole kuvailutulkkauksia eikä esim. saamenkielisiä ole saatavilla, tai oikeanlainen tiettyyn tapahtumaan on hankalaa löytää tai kustannukset liian kalliit pienellä organisaatiolla

- kattava hakemisto olisi hyvä, tulkin löytäminen vaatii kohtalaisen paljon työtä, ja sieltä voisi etsiä muitakin kuin tunnettuja

Suomalaiset kuvailutulkit ja kuvailutulkkauskonsultit tekevät enimmäkseen käsikirjoitus- ja äänityötä. Käsikirjoitustyöhön (kirjoittaminen ja tarkistaminen) osallistuvat lähes kaikki vastaajista ja äänityöhön (erityisesti käsikirjoituksen eli kuvailutulkkeen puhuminen) puolet vastaajista; Suomessa konsultit eivät juurikaan osallistu äänityöhön. Kuitenkin äänityön korostunut osuus voi kuvata sitä, että Suomessa myös tallenteisiin tehtävät kuvailutulkkeet puhuu usein kuvailutulkki eikä välttämättä erillinen ääninäyttelijä. Mielenkiintoista on, että aivan kaikki vastaajat eivät koe osallistuvansa käsikirjoitustyöhön; olisiko tässä kyse kuvailutulkkausessa spontaanissa vuorovaikutuksessa, jossa kuvaillaan ilman käsikirjoitusta? Kolmasosa tekee laadunvalvontaa, ja tämä lieneekin nimenomaan kuvailutulkkauskonsulttien valitsema tehtäväkategoria.

Reilulla puolella kuvailutulkkauskokemusta omaavista tuottajista on kokemusta kuvailutulkkaus-käsikirjoituksen kirjoittamisesta ja tarkistamisesta. Noin kolmasosalla vastaajista on kuitenkin kokemusta myös kuvailutulkkauksen äänityöstä sekä äänityksestä ja editoinnista. Kategoria ”muu” sai myös vastauksia, mutta sen sisältöä ei voinut tässä kyselyssä tarkentaa.

Kuvailutulkkaus-käsikirjoituksen laatiminen, joka on siis vain yksi osa kuvailutulkkausprosessia, on Suomessa sekä tiimi- että yksintyöskentelyä. Vajaa puolet vastaajista kertoo laativansa käsikirjoituksia pääasiassa yksin, kun taas reilu puolet raportoi tekevänsä niitä ainakin joskus tiimissä. Seitsemän vastaajaa kuvaa laativansa käsikirjoituksia pääasiallisesti tiimissä, ja tämä osajoukko on vastaa hyvin aktiivisten kuvailutulkkaus-konsulttien määrää, jotka siis työskentelevät näkevien kuvailutulkkien työpareina. Yhteistyön merkitys myös kuvailutulkkauksen oppimisessa on korostunut, ja toisten kuvailutulkkien tai konsulttien mielipidettä tai apua voidaan pyytää vaikei työskenneltäisikään tiimeissä. Enemmistö vastaajista kertoo konsultoivansa toisia kuvailutulkkaus-ammattilaisia ainakin joskus. Samoin valtaosa kertoo, että muiden tekemät kuvailutulkkaus-ratkaisut vaikuttavat heidän omaan työhönsä. Tämä kuvastaa sitä, että muiden kuvailutulkeista myös opitaan. Kuvailutulkit ja konsultit ylläpitävät ja kehittävät ammattitaitoaan erityisesti hankkimalla käytännön kokemusta ja analysoimalla olemassa olevia kuvailutulkkauksia. Lisäksi monet mainitsivat kuvailutulkkauksen kohteen tai sen tekijöiden tutkimisen, koulutukset sekä oppimateriaalien, kuten ohjeistusten ja ammattikirjallisuuden, opiskelun.

Kyselyn perusteella valtaosa kuvailutulkeista ja kuvailutulkkaus-konsulteista on tietoinen kuvailutulkkausohjeistuksista. Kansalliset, organisaatioiden sisäiset ja kansainväliset ohjeet tunnetaan, mutta käytössä on myös itse luotuja ohjeita (4 vastaajaa). Avovastauksissa luetellaan ohjeita, mutta vastauksista ei käy ilmi, miten kuvailutulkit ja konsultit hyödyntävät ohjeita työssään. Tuottajavastaajista puolet on tietoinen kuvailutulkkausohjeista ja puolet ei.

Kuvailutulkkausohjeistuksista tunnetuimpia ovat kansalliset ohjeet (esimerkkejä alla). Jonkin verran mainittiin myös organisaatioiden sisäisiä ohjeita.

Käytettyjä tai tunnettuja ohjeita ovat:

- alan sisäiset käytänteet, ”käyttämällä ammattitaitoista tulkkia varmistan, että suosituksia ja ohjeita noudatetaan, vaikken itse suosituksia tunnekaan” ja ammattitaitoon luottaminen (2 mainintaa)
- saavutettavuusohjeistukset (3)
- julkiset tahot: Kulttuurilla kaikille -palvelu (2), Celia, SES ja ”kotimaisten elokuvien kuvailutulkkaukset” (2)
- organisaation sisäiset ohjeet ja käytännöt: itse saatu koulutus ja konsultointi, käännöstoimisto

3.3 Tarpeet nyt ja tulevaisuudessa

Tässä osiossa vastataan kysymyksiin, millaisia tarpeita kuvailutulkkauksen käytölle on ja miten kuvailutulkkauksen järjestämistä voitaisiin kehittää. Tuloksia varten on analysoitu kyselyn vastaukset, alueyhdistysten puhelinhaastattelut sekä kuvailutulkkauswebinaarien paneeli- ja chat-keskustelut. Webinaarien pohjalta kootut kuvailutulkkausohjeet on koottu liitteeseen 2.

Käyttäjistä kukaan ei ilmoittanut olevan erittäin tyytyväinen kuvailutulkkaustarjontaan. 10 vastaajaa ilmoitti olevansa tyytyväinen, mutta enimmäkseen ollaan jokseenkin tyytyväisiä tai jokseenkin tyytymättömiä. Myös epävarmoja kannastaan oli useita, mikä kuvastanee sitä, että käyttäjäjoukossa on paljon kuvailutulkkausta vähän tuntevia. Kuvailutulkkauksen laatuun sen sijaan suurin osa vastaajista on joko tyytyväisiä tai jokseenkin tyytyväisiä. Epävarmojen vastaajien osuus oli sama kuin tarjonnan suhteen.

3.3.1 Kuvailutulkkauksen käyttökohteet

Kuvailutulkkauksen mahdollisia käyttökohteita kysyttäessä käyttäjävastauksia tuli paljon. Lähes kaikki käyttäisi sitä viihteen ja/tai kulttuurin parissa, suurin osa myös liikkumisessa, luonnon tai ympäristön kuvailussa ja internetissä ja verkkopalveluissa. Kiinnostavaa oli, että suurin osa pyrkii ymmärtämään visuaalista tietoa muuta kautta, mikäli kuvailutulkkausta ei ole saatavilla, ja vain muutama ilmoitti, ettei välitä visuaalisesta tiedosta. Toisaalta monet ilmoittivat, etteivät käytä kyseistä palvelua, jos kuvailutulkkausta ei ole saatavilla.

Toiveita kuvailutulkkauksen kehittämiseksi esitettiin lukuisia (35 vastaajaa):

- koulutuksen lisääminen ja kehittäminen, jotta enemmän ihmisiä hakeutuisi sen pariin; tietyille ammattiryhmille täsmäkoulutusta, esim.
- verkkosisältöjen kuvailun koulutus sisällöntuottajille ja some-ammattilaisille
- kuvailun perusteet opettajille, henk. koht. avustajille ja liikunnanohjaajille
- perusohje tai muistilista vapaaehtoisille eri tilanteisiin
- tarjontaa eri osa-alueilla tulisi lisätä, etenkin televisioon; esim. televisioon kaikkiin elokuvaan ja sarjoihin, uutislähetyksiin, viihdeohjelmiin (mm. isoihin konsertteihin), myös

kaupallisten kanavien ohjelmiin; myös ryhmäliikuntaan ja etäjumppavideoihin, teatteriin ja eläviin esityksiin, huvipuistoon (esim. Linnanmäen kummitusjuna ja maisemajuna), urheiluun...

- kuvailutulkkauksen tulkkipalveluna: ”Itse saattaisin voida hyödyntää tulevaisuudessa kuvailutulkkaa myös esimerkiksi perhejuhlissa tai vaikkapa lasten koulun kevätjuhlissa, jos siihen olisi jollain tapaa mahdollisuus.”
- kuvailua etäyhteydellä mobiililaitteilla
- käyttäjien toiveet huomioitaisiin ohjelmatarjonnassa, toisaalta tähän on jo mahdollista vaikuttaa lähettämällä palautetta tai ottamalla yhteyttä kuvailutulkkeihin; palautteen antaminen kuvailutulkkeista
- tiedotus: enemmän tietoa palveluista kunnissa ja kaupungeissa, tietoa kuvailutulkeista asiakkaille (mm. hinnoittelu, erikoisalut, miten tilataan), käytännön tietoa, joka tavoittaisi näkövammaiset henkilöt
- tiettyihin tilanteisiin haptiikka mukaan (reitit, ympäristö, tanssi, abstrakti taide)
- tarkkuutta kuvailuun, esim. värien ja sävyjen nimet
- ”Busseissa, junissa ja raitiovaunuissa kuvailutulkkauksen toimii nykyisin aika hyvin.”
- erikielisten kuvailutulkattujen elokuvien ym. saatavuus: esim. englanninkieliset kuvailutulkattut elokuvat teattereissa

Toisaalta todettiin, että informaatiota varmasti on olemassa, mikäli sitä vain hakee. Huolenaiheena esitettiin myös epäsuhta kuvailutulkkauksen ja muiden näkemisen apukeinojen välillä: ”Huolettaa, että kuvailutulkkauksen kehittyessä eivät kuvat kehity heikkonäköistä katsojia auttavampaan suuntaan, vaan kehitys jää kuvailutulkkauksen jalkoihin. Tästä hyvä esimerkki on YLE:n Covid-19 info, jossa ennen oli suuret numerot ja nyt pienet numerot ja jotakin palkkeja.”

3.3.2 Kuvailutulkkauksen järjestäminen

Kuvailutulkkauksen järjestämistä kannattaisi kehittää toimijoiden mukaan seuraavin toimenpitein (ei tärkeysjärjestyksessä):

- **Tiedotus/markkinointi**
 - a. Tuottajien joukossa kannettiin huolta yleisön tavoittamisesta; toisaalta myös käyttäjien keskuudessa oli yleistä epätietoisuutta kuvailutulkkauksesta.
- **Tuotantoprosessi**
 - a. Tuottamista edistäisi kattavat tiedot ja kokonaiskuva kuvailutulkkauksen tuotantoketjusta ”tuotannosta tuotteeksi”. Monissa tuotantoyhtiöissä kuvailutulkkauksia on vasta alettu tuottaa ja prosessimallilla saisi käsityksen siitä, miten pitkä prosessi on, millaisia hyväksytysvaiheita siinä on ja mikä on tuotannon hintahaarukka. Myös teknisestä toteutuksesta on epätietoisuutta (esim. onko tuottajissa vaihtoehtoja ja mitä materiaalia ”appiin” voi laittaa).
- **Palvelun kattavuus**
 - a. Kuvailutulkkauksia ei löydy joka puolelta Suomea, jolloin palveluntarjoajan tavoittaminen on vaikeaa ja kustannukset nousevat. Voi myös olla vaikeaa löytää alalle erikoistunut kuvailutulkki.

- **Koulutus ja verkostoituminen**

- a. Kuvailutulkkaustyötä tekevien vastauksissa peräänkuulutettiin alalle järjestämällistä ja kattavaa koulutusta sekä tapoja kehittää ammattitaitoa. Lisäksi hyödyttäisiin tavoitteellisemmasta yhteistyöstä alan ammattilaisten kesken.

Kuvailutulkkaustyötä tekevien avovastauksissa kuvailutulkkauksen kehitystarpeista tuli esiin seuraavia toiveita ja tarpeita:

- ”alalle perehdyttävä, järjestelmällinen ja kattava koulutus”, ongelmana koulutusten lyhyt kesto ja mentoroinnin tarve mutta puute (ei rahallista korvausta); tuutorointi ja muu jatkuva ammattitaidon kehittäminen (esim. seminaarit, kurssipäivät)
- enemmän kuvailutulkattua sisältöä ja laajempi tarjonta (esim. vanhoja elokuvia)
- tietoisuuden lisääminen palveluntarjoajien ja käyttäjien keskuudessa, verkostoituminen muiden työtä tekevien kanssa: ”Yritin päästä kuvailutulkkiin porukkaan mukaan mutta minua ei päästetty edes kuvailutulkkiin fb-ryhmään mukaan.”, ”esim. Kieliasiantuntijoilla tai SKTL:llä voisi olla omat osastonsa kuvailutulkkauksen asiantuntijoita varten, jotta verkostoitumista ja yhteistyötä voisi järjestää helpommin. Näkövammaisten liittokin voisi vaikkapa ylläpitää listaa kuvailutulkeista tai kuvailutulkkaukseen liittyvästä tutkimuksesta ja projekteista, jotta näkövammaiset henkilötkin tietäisivät enemmän tästä palvelusta”
- kuvailutulkkauksen tarjoaminen valtiosuusteattereihin pakolliseksi (ihmisoikeus- ja tasavertaisuuskysymys)
- kuvailutulkkauksen laadun parantaminen; julkisen tuen alaisten tuottajien laadunvalvonta; vain koulutettujen kuvailutulkkiin käyttö laadun takaamiseksi
- koulutuksen saaneista vain osa työllistyy rahallisesti ja töiden tasaisempi jakaminen kuvailutulkkiin ja konsulttien kesken, motivaatio ammattitaidon ylläpitämiseen laskee; palkkauksessa huomioitava paremmin prosessin moniulotteisuus (suunnittelu, konsultointi)
- kuvailutulkkaus konsultti aina mukana tuotannossa; syntymäsokeiden/varhain sokeutuneiden kokemukset paremmin huomioon
- ihmisten kuvailu: olisi luotava normit/yhteiset säännöt, miten kuvaillaan (mitä on oikeus kuvailla), ja yhteistyössä esim. etnisten ryhmien edustajien kanssa

Tuottajien avovastauksissa (12 vastaajaa) kuvailutulkkauksen edistämiseksi Suomessa tuli esiin seuraavaa:

- viitekehys palkkioista olisi tilaajalle eduksi: millainen hinta mistäkin työstä ok, mikä liian kova ja mikä liian alhainen?
- listaus kuvailutulkkausta tekevästä tahoista (henkilöistä ja yrityksistä) Näkövammaisten Kulttuuripalvelun sivuille, ml. suomenruotsalaiset tekijät
- selkeä tiedotus ja neuvonta, nettisivusto koko maan kattavista palveluista
- rahoitusapu (3 mainintaa); saavutettavuuden tavoitteet tunnetaan mutta rahoitus riittää vain pieneen osaan
- ensimmäinen kerta taidemuseossa menossa ja odotukset korkealla, koska voi toimia myös näkeville asiakkaille uutena näyttelykokemuksena; siitä voi olla hyötyä kaikissa opastuksissa kuten selkokielestä

- kiinnostusta lisätä kuvailutulkkauksen määrää elokuvateatterissa, mutta tarvitaan tietoa elokuvalevittäjiltä saatavilla olevista elokuvista ja teknisestä toteutuksesta; lisäksi tietoa asiakkaita kiinnostavista elokuvista
- kuvataiteilijoilla kiinnostusta tehdä kuvailutulkkauksia omiin töihin tai näyttelyihin, mutta rahoitus tarvitaan: "Voisiko taiteilija-apurahoja myöntäviä säätiöitä tai Taiteen Edistämiskeskusta pyytää pohtimaan rahastoa, josta voisi hakea tukea kohdennetusti valmiin taide- tai videoteoksen kuvailuun esim. ennen festivaaleja tai näyttelyä?"
- kuvailutulkkauksen laadun varmistaminen tilausvaiheessa esim. tallenne(televisio)tuotannoille tärkeää, koska kuvailun korjaaminen jälkikäteen on erittäin hankalaa tuotannon raskauden takia eikä asiakkaalle haluta tarjota huonoa lopputulosta
- kuvailutulkkauksen käytön laajeneminen vakiinnuttaisi tuotantoketjua
- elokuva- ja televisioversioiden yhteensovittaminen (24fps vs. 25 fps) helpottaisi käyttöä kun yksi raita kelpaisi kaikkialle
- maakuntiin kuvailutulkikoulutusta; lisää ammattitaitoisia kuvailutulkkeja, etenkin kuvataiteen alalle
- maakunnissa paikallisjärjestöt voisivat viedä tietoa eteenpäin esim. yrityksiin

3.4 Muita tietoja

3.4.1. Kuvailutulkaustyöhön liitetyt käsitykset

Kuvailutulkit ja kuvailutulkauskonsultit kuvasivat kuvailutulkaustyötä sekä arvioimalla työn luonnetta että vertaamalla sitä muihin ammatteihin. Vastausten perusteella kuvailutulkausk koetaan arvostettuna, vaativana, luovana, yhteiskunnallisesti merkityksellisenä sekä tyydyttävänä työnä, mutta se on myös huonosti tunnettua suuren yleisön ja näkövammaisten henkilöiden keskuudessa eikä kovin hyväpalkkaista. Toisaalta arvostettuus, stressaavuus ja hyväpalkkaisuus olivat ominaisuuksia, joiden suhteen monilla vastaajista oli epätietoisuutta tai ei mielipidettä. Kuvailutulkit ja konsultit vertasivat kuvailutulkin työnkuvaa annetuista ammattivaihtoehtoista eniten käsikirjoittajaan, juontajaan/selostajaan ja av-kääntäjään. Tästä ilmenee työnkuvan ominaispiirteet eli että kuvailutulkin täytyy osata kirjoittaa (käyttää kieltä) ja ymmärtää audiovisuaalista kerrontaa, käyttää ääntään selkeästi ja ymmärtää viestinvälitystä ja merkitysten siirtämistä muodosta toiseen audiovisuaalisten tekstien kontekstissa. Vastausten taustalla saattaa vaikuttaa sekin, mitkä ammatit ja niiden vaatimukset ovat tutuimpia vastaajille. Suurin osa tuottajavastaajista vertasi kuvailutulkin työnkuvaa juontajan/selostajan työhön, noin neljäsosa käsikirjoittajaan ja viidesosa av-kääntäjään.

Kaikki kyselyyn vastanneet eivät vastanneet kysymykseen kuvailutulkauskonsultin työstä. Luultavasti osa kuvailutulkeista ei kokenut kysymyksen koskevan heitä, vaikka tätä ei ohjeistettu jätettävän väliin. Konsultin työ koettiin hieman vähemmän arvostetuksi ja huonompipalkkaiseksi kuin kuvailutulkin työ, mutta myös tyydyttäväksi, luovaksi ja yhteiskunnallisesti merkittäväksi työksi. Työn stressaavuus, arvostettavuus ja tunnettuus näkövammaisten henkilöiden keskuudessa jakoivat mielipiteitä. Hyväpalkkaisuudesta oli eniten epätietoisuutta; reilu puolet vastaajista ei osannut sanoa, onko työ hyväpalkkaista.

Vertailussa muihin ammatteihin oli paljon hajontaa, eikä mikään ammatti korostunut yli muiden.

4. Johtopäätökset

4.1 Selvitystyön ja tulosten arviointi

Selvitystyö onnistui hyvin. Kyselyyn vastaajia oli tietyissä kohderyhmissä yli odotusten (tuottajat ja tekijät), mutta käyttäjävastaajia saatiin ennakoitua vähemmän. Käyttäjävastaajien joukossa oli myös sellaisia, jotka eivät olleet käyttäneet kuvailutulkkausta, mikä rikastutti vastaajajoukon profiilia ja kuvastaa sitä, että kysely saavutti myös muita kuin kuvailutulkkausaktiiveja. Mikäli kysely olisi tarjottu myös ruotsiksi, se olisi luultavasti tavoittanut suuremman joukon vastaajia. Alueyhdistysten tilannetta kartoittaessa kävi ilmi, että monien suomenkielisten alueiden haastatellut työntekijät olivat suhteellisen uusia toimessaan eivätkä välttämättä tunteneet tilannetta pitkältä ajalta. Ryhmäkeskusteluwebinaarien kokonaisuusallistujamäärä puolestaan oli ennakoitua suurempi, mutta kuvailutulkkauksen järjestämisen kehittämistä vaikeutti se, ettei jokaiseen paneeliin saatu tuottajien tai tilaajien edustajia.

Aika- ja muiden resurssien rajoissa tässä selvitystyössä ei tarkasteltu syvällisesti kuvailutulkkaustoimintaa, kuten vertailtu työprosesseja tai palvelun hinnoittelua. Selvitystyö kohdistui ammattimaisen kuvailutulkkauksen ohella arjen kuvailutulkkaukseen, sillä niin kyselyn vastauksista kuin ryhmäkeskusteluista ja haastatteluista ilmeni selvästi, että kuvailutulkkausta – tai kuvailua – toteuttaa kentällä ja näkövammaisten henkilöiden arjessa suuri joukko ihmisiä erilaisissa tilanteissa (mm. henkilökohtaiset avustajat, läheiset, kollegat). Jatkoselvitysaiheita onkin esimerkiksi se, miten erotellaan ammattimaisen kuvailutulkkauksen ja arjessa muun toiminnan yhteydessä tapahtuvan kuvailun tarpeet, koulutus ja resurssointi, ja miten näiden tuottaminen järjestetään. Nämä kysymykset liittyvät myös selvitystyön pitkän aikavälin tavoitteeseen eli kuvailutulkkauskoulutuksen kehittämiseen ja koulutussuosituksen antamiseen: Mikä taho tai mitkä tahot ja millä koulutusasteella koulutus kannattaa järjestää, kun kuvailutulkkauksen kenttä on niin moninainen? Selvitysraportti kannattaa myös julkaista (muokattuna ja saavutettavassa muodossa) ja kääntää ainakin englanniksi ja mahdollisesti myös ruotsiksi, sillä Suomen tilanne kiinnostaa kansainvälisesti ja Pohjoismaissa ollaan heräämässä mahdollisuuteen kehittää kuvailutulkkausalaa yhdessä.

Kyselyn ja haastattelujen tulokset vastaavat selvitystyön päätavoitteeseen, jossa haluttiin kartoittaa kuvailutulkkauksen tilaa Suomessa erilaisten kuvailutulkkauksen alalla toimivien tahojen ja erityisesti kuvailutulkkauksen käyttäjien kannalta. Kysely tuotti tietoa kuvailutulkkauksen toimijoiden tarpeista (erityisesti loppukäyttäjät ja palveluntarjoajat) ja kuvailutulkkaustoimijoiden työskentelyn tavoista ja siitä, minkä verran kuvailutulkkauksia tehdään. Kuvailutulkkauksen käyttäjien tarpeiden selvittämisen osalta kysely kartutti tietoa

etenkin siitä, millaisiin tilanteisiin loppukäyttäjät kuvailutulkkaukseen toivoisivat ja kuinka he toivoisivat kuvailutulkkausala ja -palveluja sekä näihin liittyvää tiedonsaantia kehitettävän. Palveluntarjoajien tarpeiden osalta karttui tietoa etenkin siitä, millä tavoin kuvailutulkkausala ja siihen liittyvää tiedonsaantia olisi tarpeen heidän näkökulmastaan kehittää. Lisäksi sekä loppukäyttäjien että palveluntarjoajien vastauksista saatiin tietoa kuvailutulkkauspalveluiden maantieteellisestä levinneisyydestä sekä toimialakohtaisesta tarjonnasta. Ammattimaisen kuvailutulkkauksen lisäksi vastaukset käsittelivät osin myös muuta arjessa tapahtuvaa kuvailua.

Kyselyn ja ryhmäkeskustelujen tuloksena saatiin merkittävä määrä pohjatietoa, jonka perusteella voidaan saavuttaa toinen tavoite: suositus kuvailutulkkaukselle. **Selvitystyön aikana kävi selväksi, että tarjonnan lisäämiseksi on tarvetta tarjota selkeät ja laadukkaat ohjeet kuvailutulkkaukselle eri tilanteisiin.** Ryhmäkeskustelujen ja kyselyn avulla saatu tieto tulee toimimaan lähtökohtana kuvailutulkkaussuosituksen laatimiselle, mutta nyt laadittuja suosituksia kannattaa vielä kehittää laajemman käyttäjä- ja tekijäjoukon kanssa. Suositukset voisivat koskea paitsi kuvailutulkkauksen laatua (ns. ohjeistus hyvästä kuvailutulkkauksesta, Liite 2), myös kuvailutulkkauksen tuottamista. Selvitys osoittaa kentän olevan hajallaan, mutta kysynnän kasvaessa alan järjestäytyminen on eduksi. Tässä selvityksessä kuvailutulkkauksen käyttäjiltä sekä kuvailutulkaustoimijoilta kerätty tieto mahdollistaa sen, että suosituksella voidaan vastata kuvailutulkkauksen käyttäjäkunnan sekä kuvailutulkaustoimijoiden tarpeisiin.

Kolmanteen tavoitteeseen eli kuvailutulkkauksen koulutuksen kehittämiseen selvitystyö antoi suuntaviivoja. Toimijoiden näkemysten ja kokemusten kartoittamisen myötä on tiedossa perusteita sille, että **kuvailutulkkauskoulutusta tarvitaan lisää ja että alalle toivotaan lisää ammattitaitoisia kuvailutulkkauksia ja ammattitaitoisia palveluntarjoajia.**

4.2. Jatkotoimenpide-ehdotuksia

Selvitystyön myötä on piirtynyt selkeä kuva siitä, että yksi merkittävimmistä ongelmista kuvailutulkkauksen kentällä liittyy yhtäältä tiedonsaantiin ja toisaalta palveluntuottajien ja palvelua käyttävien kohtaamattomuuteen. Käyttäjien keskuudesta syntyy vaikutelma, että **kuvailutulkkaukseen toivotaan tarjottavan määrällisesti enemmän ja useammanlaisissa tilanteissa kuin sitä nykyisin tarjotaan.** Koko toimijaverkko huomioiden on selvää, että kuvailutulkkaukselle ja sen lisäämiselle on kysyntää. Myös teknologiset ratkaisut on huomioitava kuvailutulkkauksen sisällön määrän kasvaessa. Kuvailutulkkaustyötä tekevien vastauksissa ongelmia pidettiin etenkin työn tarjoamisen ja toimeksiantojen kohtaamattomuutta. Palveluntuottajien puolella ongelmaksi nousivat alan vakiintumattomuus sekä epä tietoisuus kuvailutulkkauksen järjestämisestä; nämä saattavat olla jopa alan kasvun esteinä.

Myös alueyhdistyksissä koetaan, että kuvailutulkausta tarjottaisiin enemmän, jos palvelu olisi paremmin saatavilla (ts. alueella olisi enemmän kuvailutulkaustyötä tekeviä henkilöitä) ja se oli kannattavaa. Alueyhdistyksissä nostettiin esiin ongelmalliseksi kuvailutulkeille maksettavat palkkiot/korvaukset, joita monillakaan ei ole varaa maksaa tai se ei kannata, mikäli palvelua haluaa vain pieni joukko jäseniä. Tämä on osin ristiriidassa sen suhteen, että koulutettaisiin (ammattimaisia) kuvailutulkkeja lisää eri alueille. Toisaalta palvelua pitäisi tarjota enemmän ja systemaattisesti, jotta yhä useammalla on mahdollisuus käyttää kuvailutulkausta itsenäisesti tiedonsaannin ja osallisuuden välineenä, eikä alueyhdistyksiä tai muuta kolmannen sektorin toimijaa voi pitää maksajana tällaisessa palvelussa. Kuvailutulkauspalvelua voisi tässä valossa kehittää samaan suuntaan kuin kirjoitustulkausta tai sen alamuodot, kuten opiskelutulkausta, on nyt: Kelan korvaama, ”yhdeältä luukulta” saatu tukipalvelu takaamaan yhdenvertaiset osallistumismahdollisuudet eri tilanteisiin.

Kokonaisuutena arvioiden vaikuttaa siltä, että kohtaamattomuuden ongelma koskettaa kaikkia kolmea kohderyhmää:

- *Kuvailutulkkauksen käyttäjät* → Mistä/keneltä saan kuvailutulkauspalveluita? Miten niitä saan? Kehen otan yhteyttä? Mistä löydän tietoa?
- *Kuvailutulkaustyötä tekevät* → Mistä saan kuvailutulkaustyötä? Miten pääsen tekemään kuvailutulkausta? Kehen otan yhteyttä? Mistä löydän tietoa?
- *Kuvailutulkausta tarjoavat tahot* → Miten järjestän kuvailutulkauksen? Kehen otan yhteyttä? Mistä löydän tietoa?

Käytännön toimenpiteenä voidaan esittää alan järjestäytymistä. Jokin taho voisi perustaa esimerkiksi verkkoalustan, jossa ”saman katon alla” tarjottaisiin tieto niin kuvailutulkkauksen käyttäjille, kuvailutulkaustyötä tekeville kuin kuvailutulkausta tarjoaville tahoille. Tietopaketti olisi selkeä ja käytännönläheinen, ja sen kautta saisi selvän kuvan muun muassa siitä, miten

- a. *kuvailutulkausta käyttävä henkilö* löytää kuvailutulkauspalveluja, missä kaikkialla (maantieteellisesti kuin toimialakohtaisesti) niitä tarjotaan ja ketkä niitä tarjoavat;
- b. *kuvailutulkausta tarjoava/tuottava organisaatio* järjestää kuvailutulkauksen käytännössä, mitä asioita on huomioitava, mistä löytää kuvailutulkkeja ja millaiset taksat heillä on;
- c. *kuvailutulkki tai kuvailutulkauskonsultti* löytää asiakkaita ja töitä, missä/millä kanavalla tarjota palveluita ja kuinka tavoittaa eri kohderyhmiä (sekä yksittäisiä loppukäyttäjiä että organisaatiotason palveluntarjoajia).

Tulevaisuudessa selvitystyötä on syytä jatkaa. Yksi mahdollisuus on kerätä syvällisempää tietoa kuvailutulkkauksen eri toimijaryhmistä (kuvailutulkkauksen käyttäjiä, kuvailutulkkeja/-konsultteja, kuvailutulkausta tarjoavia/tuottavia organisaatioita) esimerkiksi selvittämällä, millaisia käytäntöjä ja tarpeita kullakin on tiedonsaannin ja kuvailutulkauspalveluiden kohtaavuuden ja saavutettavuuden suhteen. Valtakunnallisen yhdenvertaisuuden ja alueellisen kehittämisen kannalta olisi syytä selvittää kuvailutulkkauksen tilaa eri puolilla Suomea. Toisissa alueyhdistyksissä ollaan aktiivisempia ja tietoisempia kuvailutulkkauksesta kuin toisissa. Eteläisessä ja läntisessä Suomessa vaikuttaa olevan enemmän tietoa (ja toimia) kuin esim. itäisessä tai pohjoisessa Suomessa. Eri alueita voitaisiin tutkia

yksityiskohtaisemmin kartoittaen muun muassa sitä, millaisia tarpeita eri alueilla on kuvailutulkkausalan ja kuvailutulkkaustarjonnan sekä siitä tiedottamisen suhteen. Jatkoselvitys mahdollistaisi alan yhdenvertaisen kehityksen mutta ottaisi myös huomioon alueiden erityispiirteet.

Selvitystyön aikana on vahvistunut käsitys kuvailutulkkauksesta olennaisena (visuaalisen) tiedonsaannin välineenä ja menetelmänä kaikilla elämänalueilla. Tämän tukeminen saattaisi olla riittävä peruste **tarkastella uudelleen kuvailutulkkauksen lainsäädännöllistä asemaa** ja nostaa se samanlaiseen asemaan kuin kirjoitus- ja opiskelutulkkaus tai television ohjelmatekstitys ovat. **Kuvailutulkausta on syytä kehittää myös sääntelyn, hallinnon ja ohjauksen tasoilla.** Kuvailutulkkauksen alalle tulisi kehittää sertifiointi- ja laadunvalvontajärjestelmät niin kuvailutulkkiin koulutukseen kuin palveluntuotantoonkin. Myös muille kuin elokuva-alalle voitaisiin luoda tukijärjestelmä, jolla lisätään kuvailutulkkauksen tarjontaa muun muassa julkisrahoitteisissa teattereissa ja museoissa (ks. Luosujärvi 2020: 9). Kuvailutulkkaus tulisi selkeämmin kytkeä yleiseen saavutettavuutta ja kaikille sopivaa suunnittelua (*Design for All* -periaate) edistävään lainsäädännön ja hallinnon kehittämiseen YK:n vammaisyleissopimuksen mukaisesti. Suomen lainsäädännössä ei tällä hetkellä ole velvollisuutta kaikille sopivaan suunnitteluun, mutta sellainen voisi sisältyä esimerkiksi yhdenvertaisuuslakiin, jonka osittaisuudistus on parhaillaan meneillään. Hallinnon tasolla kuvailutulkkaus voitaisiin esimerkiksi sisällyttää julkista tukea saavien toimijoiden saavutettavuuden arviointiin. Yksittäistapauksissa saattaisi olla syytä tarkastella kuvailutulkausta tai kuvailua Yhdenvertaisuuslain (Yhdenvertaisuuslaki, 2014/1325) puitteissa ja arvioida, kuuluu kuvailu(tulkkaus) ns. ”kohtuullisten mukautusten” piiriin, jotta ”vammaisen henkilö voi yhdenvertaisesti muiden kanssa asioida viranomaisissa sekä saada koulutusta, työtä ja yleisesti tarjolla olevia tavaroita ja palveluita samoin kuin suoritua työtehtävistä ja edetä työuralla”.

Lähteet

- ADLAB. (2012). *Report on user needs assessment*. Haettu 10 2021 osoitteesta Audio Description: Lifelong Access for the Blind: <http://www.adlabproject.eu/project/deliverables/>
- ADLAB PRO. (2016). Noudettu osoitteesta ADLAB PRO: <https://www.adlabpro.eu>
- ADLAB PRO. (2017). Audio description professional: Profile definition, IO2 report. ABLAD PRO.
- EU. (2010/13). Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi audiovisuaalisten mediapalvelujen tarjoamista koskevien jäsenvaltioiden tiettyjen lakien, asetusten ja hallinnollisten määräysten yhteensovittamisesta (audiovis).
- EU. (2016/2102). euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi julkisen sektorin elinten verkkosivustojen ja mobiilisovellusten saavutettavuudesta.
- Holsanova, J.;Wadensjö, C.;& Andren, M. (2016). *Syntolkning – forskning och praktik*. Lund University Cognitive Studies, 166 & Myndigheten för tillgängliga medier, rapport no. 4.

- Juusola, M. (2019). *Selkokielen tarvearvio*. Selkokeskus, Kehitysvammaliitto ry.
- Laki digitaalisten palvelujen tarjoamisesta . (306/2019).
- Laki sähköisen viestinnän palveluista. (2014/917).
- Luosujärvi, H. (2021). *Combining non-conventional and conventional audio description methods. [Master's thesis]*. Tampere: Tampere University.
- Ofcom. (2000). *ITC Guidance On Standards for Audio Description*. Haettu 10 2021 osoitteesta http://audiodescription.co.uk/uploads/general/itcguide_sds_audio_desc_word3.pdf
- Sorjonen, H.;& Sivonen, O. (2015). *Taide- ja kulttuurilaitosten yleisötyön muodot, laajuus ja tuloksellisuus*. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö.
- Tiittula, L.;& Raino, P. (2013). Ohjelmatekstityksen laatu ja saavutettavuus vastaanottajan näkökulmasta. *MikaEL: Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu*, 7.
- Yhdenvertaisuuslaki. (2014/1325).

Liite 1: Kuvailutulkausta eri puolilla Suomea

Taulukossa 1 on tietoja alueiden kuvailutulkaustilanteesta. Vasemmanpuoleisimmassa sarakkeessa on alueyhdistys, toisessa sarakkeessa on tieto, kuinka paljon kuvailutulkausta tarjotaan, kolmannessa sarakkeessa kuvataan, minkä alan kuvailutulkausta enimmäkseen tarjotaan, neljännessä sarakkeessa se, ketkä kuvailutulkausta tekevät (jos tiedossa) ja oikeanpuolimmaisessa sarakkeessa on muita huomioita. Yhdistykset on kuvattu aktiivisuusjärjestyksessä. Merkintä 'AD' (Audio Description) tarkoittaa kuvailutulkausta, 'EOS' "ei osaa sanoa" ja 'KuPa' on Näkövammaisten Kulttuuripalvelu ry.

Taulukko 1: Kuvailutulkausta alueilla

[taulukko poistettu julkaistusta raportista tietosuojasyistä]

Liite 2: Ohjeistus: Millainen on hyvä ja hyödyllinen kuvailu tai kuvailutulkkaus?

Ohjeita ja suosituksia visuaalisen maailman kuvailemiseen eri tilanteissa.

1. Esitysten kuvailu ja kuvailutulkkaus: ”Missä ollaan ja keitä siellä on”

Esitysten tarkoituksena on kertoa jostakin jollekin. Esitys on yhtäältä esittämistapa ja esittämisen tulos, selostus ja kuvaus; toisaalta esityksellä voidaan viitata taiteelliseen tulkintaan tai muuhun näytökseen. Esitys voi olla informoiva, kuten uusimmista tutkimustuloksista raportoiminen, tai viihdyttävä, kuten teatteriesitys. Näissä ohjeissa esityksellä viitataan pääsääntöisesti muihin kuin taiteellisiin esityksiin.

Esitys voi tapahtua vuorovaikutuksessa ihmisten kanssa samassa fyysisessä tilassa tai virtuaalisesti etätapahtumana. Usein yleisö on jollain tavalla mukana ja vaikuttaa esittäjään.

1.1. Kuka kuvailee ja milloin?

Esityksen juontaja voi kuvailla, mutta mieluiten niin, että kuvailu tarjotaan sitä haluaville eikä esim. koko yleisölle kovaäänisistä (ellei koko yleisö käytä kuvailua). Kuvailun voi myös ”istuttaa” muuhun puheeseen kun esimerkiksi esitellään tilaa (esim. jos kertoo paikan historiasta, voi viitata sen värimaailmaan tai kalusteiden tyyliin). Parempi vaihtoehto on, että esitykselle on erikseen kuvailutulkki, joka tulkaa kuvailutulkkauslaitteiston välityksellä. Kuvailun voi tarjota myös esityksen alussa erillisenä osana.

Kuvailija/kuvailutulkki havainnoi esitystä jatkuvasti ja on valmiina kuvailemaan hiljaisissa hetkissä. Esityksen pitäjältä voi pyytää etukäteen, että hän lisää taukoja puheeseensa.

Mikäli arvelee, että yleisössä saattaa olla näkörajoitteisia, kuvailun voi huomioida jo esityksen suunnittelu- tai käsikirjoitusvaiheessa ja tehdä sille esitykseen tilaa.

1.2. Esittäjän, puhujan ja esitysympäristön kuvaileminen

Kuvaile esitysympäristö, jotta näkövammaisen osallistuja pystyy orientoitumaan siihen, esimerkiksi kertomalla missä esityspaikka on.

Puhujan ulkonäkö (kampausta, vaatetus, korut jne.) on mielenkiintoista tietoa myös näkövammaiselle osallistujalle: ihmisten ulkoinen olemus ja käytös esityksen aikana vaikuttavat tunnelmaan ja niistä on tärkeää saada tietoa. Puhuja voi kuvailla itse itsensä.

Ihmisiä kuvaillessa ohjenuorana voi pitää myönteisten ja persoonallisuutta kohottavien ominaisuuksien kuvailua sekä sitä, että kuvailee huomiota herättäviä tai kuuloinformaation perusteella relevantteja asioita. Esiintyjät ovat ”esillä”, joten heidän ulkoiseen olemukseensa – jos se on nähtävillä – kiinnitetään huomiota, ja tämä tieto kuuluu näkövammaisillekin ihmisille.

1.3. Osallistujien kuvaileminen

Osallistujien kuvaileminen on monitahoinen kysymys. Henkilön voi tunnistaa mainitsemalla nimen, mutta tarkempi kuvaileminen on joskus paikallaan, mikäli aikaa on. Henkilöstä voi tilanteen salliessa kuvailla jonkin olennaisen tai huomiota herättävän piirteen (esim. kasvojen muoto, elekieli).

Osallistujajoukkoa voi kuvailla esimerkiksi kertomalla, minkä verran ihmisiä on paikalla, mikä on sukupuolijakauma ja ikäluokka. On suositeltavaa kertoa, jos paikalla on tunnettu henkilö. Parhaimmillaan kuvailu tai kuvailutulkkaus tehdään yksilöllisesti, jolloin pystyy huomioimaan käyttäjän kiinnostuksen kohteita ja tarpeita.

Ihmisten kuvailemisessa haasteena on yhdistää näkövammaisen henkilön oikeus tietoon ja sensitiivinen ja sopivan asiallinen kuvailu. Mm. sukupuoli, etninen tausta ja ruumiinrakenne ovat piirteitä, joita voi olla vaikeaa kuvailla neutraalisti. Toinen haaste on, kenen näkökulmasta kuvaillaan: tulkin (mikä kiinnittää hänen huomionsa), asiakkaan (mikäli tulkki tuntee tämän kiinnostuksen kohteet) vai kohteen (miten henkilö haluaisi tulla kuvailluksi).

1.4. Esitysmateriaalin ja kuvituskuvien kuvaileminen

Kuvaile materiaali, jota esittäjä hyödyntää: esitteet ja esineet, valokuvat, videot, esityskalvot. Tarvittaessa teksti (informaatio) priorisoidaan kuvien (kuvituksen, tunnelman) edelle. Esityskalvojen tekstit täytyy lukea, ellei sama informaatio tule puheessa muuten ilmi.

Pidä kuvituskuvan kuvailu lyhyenä ja ytimekkäänä (esim. kerro keitä kuvassa on ja missä he ovat, ks. lisää ohjeita osiosta 2). Joskus kuvan yksityiskohtainen kuvailu voi viedä huomiota liikaa pois ns. asiasta tai herättää vääriä mielleyhtymiä.

1.5. Monimutkaisten visuaalisten sisältöjen kuvaileminen

Kuvaajien ym. visuaalisten sisältöjen kuvaileminen tukee heikkonäköisen omaa visuaalista havaintoa antaen lisätietoa kohteesta. Kuvaileminen voi auttaa myös näkeviä osallistujia hahmottamaan sisällön paremmin.

Kuvaile tilanteessa olennainen informaatio ja tarjoa lisämateriaalia tutustuttavaksi itsenäisesti etu- tai jälkikäteen. Esim. taulukot ja esityskalvot voi lähettää osallistujille saavutettavassa, sähköisessä tai pistekirjoitetussa muodossa, jolloin niitä voi seurata omalta laitteelta tai omin käsin esityksen aikana.

DAISY-konsortion ohjeet kuvaajien kuvailemiseen:

1. Aloita kertomalla otsikko sekä x- ja y-akselien tiedot.
2. Kuvaile jokainen palkki yhtenäisellä, ennustettavalla tavalla.
3. Kuvaile lopuksi visuaalisesti syntyvä vaikutelma.

Peruskuvailun perusteella näkövammaisen osallistuja voi esittää lisäkysymyksiä.

Monimutkaisten kuvaajien, kuten infograafien, peruskuvailun jälkeen esittäjä voi ohjeistaa yleisöä tutkimaan sitä itsekseen parin minuutin ajan, jonka aikana kuvailutulkki voi kuvailla graafin tarkemmin. Tilanteen salliessa kielellisen kuvailun tukena voi käyttää muita aisteja, kuten kosketuspiirtämistä, selventämään kohdetta.

2. Kuvien kuvailu ja kuvailutulkkaus: twiitistä tarinaan

Kuvia käytetään viestintään koko ajan ja kaikkialla. Merkittävä osa nykytiedosta välitetään kuvallisessa muodossa, olivatpa ne sitten valokuvia, sarjakuvia, karttoja, diagrammeja tai muita graafisia kuvaajia, logoja ja symboleita tai infografiikkaa, joka yhdistää tekstiä ja kuvia. Kuvia liitetään eri yhteyksiin: Ne kuvittavat sanomalehtiä, kirjoja ja muita julkaisuja. Kuvat koristavat sähköistä mediaa ja niitä jaetaan sosiaalisessa mediassa. Myös näkövammaiset henkilöt käyttävät kuvia ja hyötyvät niistä edellä mainituissa tarkoituksissa: kuvat toimivat esimerkiksi muistin tukena ja niiden tarjoamat ”näkymät” elävöittävät tekstisisältöä. Värit ovat merkityksellisiä kaikille.

2.1. Kuvien kuvaileminen verkossa ja ääneen

Kuvat voi tehdä näkövammaisten käyttäjien kannalta saavutettaviksi

- a) kuvailutulkkamalla tai kuvailemalla ne tekstiyhteydessä
- b) liittämällä kuviin vaihtoehtokuvauksen (’alt-teksti’; verkkosisällöissä)
- c) sallimalla kuvien säädettävyyden (esim. zoomaus)

Suomen digilaki velvoittaa julkiset toimijat tekemään verkkosivujen ja mobiilipalveluiden kuvista ja muusta ei-kielellisestä sisällöstä saavutettavia. Se tarkoittaa, että esim. kuville tulee tarjota saman tarpeen täyttävä tekstivastine. Vaihtoehtokuvaus (ks. 2.2.) tuotetaan verkkosivun rakenteeseen, jolloin ruudunlukuohjelma eli synteettisesti tuotettu ”ihmis”ääni lukee sen; se ei siis näy sivulla tekstinä vaan on piilossa html-sivun koodissa.

Vaihtoehtokuvausten tekniseen toteutukseen liittyy vielä monia haasteita. Yhdelle kuvalle ei voi lisätä erimittaisia tai erikielisiä kuvauksia, vaan ainoastaan yhden. Lisäksi kuvauksen lisääminen oletusarvoisesti samana sivuston kuvapankkiin tuottaa ongelmia, jos ylläpitäjiä on kymmeniä tai satoja ja eri ihmiset käyttävät kuvaa eri yhteyksissä. Jos sivujen päivittäjä ei huomaa tarkistaa kuvituskuvan vaihtoehtokuvausta, hän saattaa lisätä kuvan sivulle, jossa kerrotaankin asiasta aivan muusta näkökulmasta. Siksi kannattaa lisätä kuvaus sivukohtaisesti alt-tekstiin. Teknisistä seikoista ks. lisää: saavutettavasti.fi.

Vaihtoehtokuvaus eli alt-teksti on yleensä lyhyt: Daisy-konsortion ohjeen mukaan sopiva vaihtoehtokuvaus on twiitin mittainen eli 125 merkkiä. Ohje perustuu sille, että monet ruudunlukuohjelmat katkaisevat alt-tekstin lukemisen sen ollessa pidempi.

Jos kuvalle tarvitaan pidempi kuvaus, sopivaan kohtaan verkkosivua tai tekstiä voi liittää tekstimuotoisen kuvailun. Kuvia voi myös kuvailla ääneen vuorovaikutustilanteissa sekä äänilehtien ja -kirjojen kohdalla. Kuvailu voi olla tilanteesta riippuen enemmän tai vähemmän spontaani (esim. kun kuvaillaan tilanteessa tapahtuvaa visuaalista havaintoa), mutta se voi olla myös valmisteltu ja käsikirjoitettu (esim. julkaistut tai tallennetut kuvailutulkkeet).

Kuvailun pituutta määrittää se, mikä koetaan kussakin tilanteessa olennaisena kuvailtavana sisältönä. Toisaalta sisältöä ja sen laajuutta määrittää aika: kuinka paljon aikaa kuvailemiseen on käytettävissä. Jos on tarpeen tarjota pitkä kuvailu, sen alussa voi tarjota ”ingressin” muodossa lyhyen yhteenvedon, jonka kiireisempi käyttäjä käy nopeasti läpi, kun taas toinen, kuvaan syventyvä käyttäjä lukee tai kuuntelee koko kuvailun.

Fyysisten kuvien esittäminen digitaalisesti (esim. taideteosten kuvat verkkosivuilla) hyödyttävät näkövammaisia käyttäjiä, koska niiden havaittavuutta voi säätää yksilöllisesti näkörajoitteen mukaan, esim. suurentaa tai pienentää kuvaa. Ideaalitalanteessa verkkosivusto tarjoaakin eri vaihtoehtoja kuvien tarkasteluun: kuvan suurentamisen tai pienentämisen (ja muita muokausvaihtoehtoja, kuten negatiivikuva) sekä alt-tekstin tai kuvailu(tulkkauksen) tekstinä ja ääneen luettuna. Kun kuvailu on kerran tuotettu, kannattaa tarjota se sekä teksti-että äänimuodossa, sillä molempia muotoja käytetään näkövammaisten käyttäjien keskuudessa.

2.2. Kuvailun sisältö

Kaikki kuvat, myös koristeelliset, tulee kuvailla jollain tavalla (muuten kuin toteamalla ”Kuva.”). (Tarvittaessa epäolennaiset koristekuvat voi jättää koodiin tyhjiksi, jolloin ruudunlukuohjelma ei lue niistä mitään tietoa.)

Kuvailu tai kuvaus sisältää olennaisen tiedon kuvasta. Olennainen liittyy kontekstiin eli asiayhteyteen: mikä merkitys tällä kuvalla on tässä kohdassa? Kuvailun voi rakentaa

seuraavien kysymysten kautta: Missä ollaan, keitä tai mitä kuvassa on ja – jos aikaa ja tilaa jää – miltä hahmot näyttävät (esim. ikä, vaatetus, ilme), minkälaisia värejä näkyy (tai onko kyseessä mustavalkokuva) ja millainen tunnelma kuvassa on. Esimerkiksi sarjakuvasta on syytä kuvailla ilmeitä, eleitä ja asentoja, kun taas valokuvasta mainitaan (tunnistettavat) henkilöt. Henkilöiden ulkonäkö ja olemus ovat myös kiinnostavia asioita.

Daisy-konsortion ohje vaihtoehtokuvaukseksi on:

1. Kuvaile, mitä näet, yhdellä virkkeellä.
2. Kuvaile neutraalisti ja asiapitoisesti.
3. Käytä kieliopillisesti hyvää kieltä, tavutusta ja välimerkkejä.
4. Vältä lyhenteiden ja symbolien käyttöä.

Taideteosten ym. teoskuvien kohdalla mainitaan ensin tekijä ja teoksen nimi. Sen jälkeen edetään esimerkiksi yleisnäkymästä yksityiskohtiin, keskeisistä hahmoista taustan kuvailuun tai kuvaillaan se, mikä kiinnittää ensimmäiseksi oman huomion (tai ne elementit, joista kuva tai teos on tunnettu). Myös tyylisuunta on tärkeää mainita. Joskus kuvan yksityiskohtien määrä voi tuntua vaikealta hallita. Jos kuva on vaikeaselkoinen, kuvailussa voi todeta tulkinnan epävarmuuden ja yrittää kuvailla omia havaintoja.

Kuvien kohderyhmää kannattaa miettiä; lapsille kuvaillaan eri tavoin kuin aikuisille, asiantuntijoille eri lailla kuin maallikoille. Julkisessa materiaalissa, kuten verkkosivuilla, kannattaa kuitenkin pyrkiä yleiskielisyyteen ja helppotajaisuuteen, sillä kuvan käyttäjänä voi olla kuka tahansa. Nykyisin monet digitaaliset palvelut tarjoavat kuville automaattisesti tuotettuja vaihtoehtokuvauksia. Niiden laatu ei ole vielä riittävän hyvä, joten ihmisen tulee aina vähintäänkin tarkistaa kuvaukset ja useimmiten myös muokata niitä. Koneellinen kuvailu voi olla esimerkiksi lista kuvassa esiintyviä, osin virheellisesti tunnistettuja elementtejä, kun taas ihminen haluaa yleensä tietää, mitä kuvassa tapahtuu.

3. Videoiden kuvailutulkkaus: tarkoitusta palvelleen

Videot ovat olennainen osa sekä ihmisten välistä henkilökohtaista viestintää että joukkoviestintää. Videot kertovat äänen ja liikkuvan kuvan keinoin tarinoita ihmisistä, yhteisöistä tai tuotteista uutisissa, mainoksissa ja sosiaalisessa mediassa. Videoiden kautta välitetään tietoa ja annetaan ohjeita.

Suomen digilaki velvoittaa julkisten palveluiden verkkosivustojen ja mobiilisovellusten tarjoamaan videoille kuvailutulkkauksen. Kuvailutulkkausta ei tarvitse tarjoata videoista, joiden ääniraidasta saa saman informaation kuin kuvasisällöstä (esimerkiksi videoesitys, jossa puhutaan samat asiat, jotka ovat näkyvillä esityskalvoilla).

3.1. Milloin ja mitä kuvailutulkataan?

Videon kuvailutulkkaus tarjoaa informaatiota toiminnasta, hahmoista, näkymämuutoksista, näytöllä näkyvästä tekstistä ja muusta visuaalisesta sisällöstä. Tavallisesti kuvailutulkkauksessa kuvailut liitetään dialogin taukojen kohtiin. Koska kaikkea ei ehdi kuvailla, kuvailutulkkauksessa välitetään olennainen informaatio.

Ohjeita videoiden kuvailutulkkaukseen voi saada esim. W3-konsortion verkkosivuilta *Tips for doing description yourself* sekä *saavutettavasti.fi* -sivustolta:

1. Kuvaile olennainen visuaalinen informaatio, äänimaailmaa täydentäen, videon funktion tai tavoitteen mukaan.
2. Kuvaile mahdollisimman objektiivisesti. Älä esitä omaa tulkintaa tai mielipiteitä äläkä sensuroi.
3. Kuvailu kirjoitetaan preesensissä, kolmannessa persoonassa.
4. Kuvaile tai lue ääneen kuvassa näkyvät tekstit ja muu graafinen informaatio, kuten otsikot, linkit, sähköpostiosoitteet, puhujien nimet ja taulukot, TAI tarjoa tärkeät tiedot tekstinä videon yhteydessä.

Olennaiset asiat riippuvat mm. videon lajityypistä, kohderyhmästä ja tavoitteesta. Tarinoissa kuvaillaan tai tunnistetaan ainakin kuvassa tapahtuvat yllättävät asiat sekä yllättävien tai vaikeasti tunnistettavien äänien alkuperä. Tarinan rytmistä riippuen voi joutua antamaan lyhyitä ja ytimekkäitä tai pidempiä maalailevia kuvauksia. Ohjevideoissa kuvaillaan vaikkapa esineen tai koneen osia ja niiden kokoonpanoa. Jos videolla esim. sanotaan "näin käynnistetät laitteen" ja näytetään, kuinka käännetään kytkintä, niin kuvaillaan "käännä laitteen ylälaidassa oikealla olevaa kytkintä oikealle". Toisaalta jos videossa puhe ja kuva toimivat toistensa vastineina ja katsoja saa saman informaation katsomalla ja kuuntelemalla, ei erillistä kuvailutulkkausta tarvita. Uutislähetykset ovat usein puheentäyteisiä, mutta lyhyetkin kuvaukset esim. henkilöistä tai tapahtumapaikoista kiinnostavat. Mainoksissa taas on tärkeää kuvailla asioita, jotka välittävät tunnelmaa. Henkilökuvissa kiinnostavia asioita ovat mm. esiintyjien ulkoinen olemus, vaatetus ja ilmeet. Joskus epäoleellisilta tuntuvat visuaaliset nyanssit, kuten se, minkälainen puku esiintyjällä on päällään, ovat olennaista ja kiinnostavaa tietoa, jonka näkövammaisenkin katsoja haluaa saada. Esimerkiksi heikkonäköinen saattaa värin kuvauksen kautta hahmottaa kohteen paremmin.

Kuvailutulkkaus kannattaa aloittaa heti videon alusta, jotta näkövammaisen käyttäjä kiinnostuu videosta ja pääsee siihen mukaan. Mikäli videosta on kuvailutulkaamaton ja kuvailutulkattu versio, ne tulee merkitä selkeästi. Ideaalitulanteessa tarjolla on yksi ja sama video, jonka ääniraidan voi valita kuvailutulkattuna tai ilman. (Ohje usean ääniraidan liittämiseen verkkovideoissa:

https://www.w3.org/WAI/PF/HTML/wiki/Media_Multitrack_Media_API)

3.2. Videon kuvailutulkkauksen tuotanto

Kuvailutulkausta suunniteltaessa kannattaa ensin analysoida, mitä kaikkea videon äänimaailma jo sisältää itsessään ja miten kuvailutulkaus voi tukea sitä. Tällöin asetetaan näkövammaisen käyttäjän asemaan, joka ei näe kuvaa tai näkee siitä vain osan: hänelle äänet kertovat paljon ja niiden kautta tehdään tulkintoja ja luodaan tarina mielessä. Kuvailutulkkauksen tarpeesta voi saada paremman käsityksen, jos katsoo ensin itse videon silmät kiinni ja analysoi, millaisia puutteita tai aukkoja videon ymmärtämiseen jäi. Mahdollisuuksien mukaan kuvailutulkaus kannattaa tilata ammattilaiselta; ammattimaiseen kuvailutulkkaukseen kuuluu myös näkövammaisen kuvailutulkkauskonsultin käyttö laadunvarmistuksessa.

Pelkkään ääneen perustuva kokemus jää usein rikkiäiseksi eli keskeisen visuaalisen informaation kuvailu auttaa muodostamaan videosta eheän kokonaisuuden, jollaiseksi se on tarkoitettu. Esimerkiksi nykyisin tyypilliset henkilö- ja yrityskuvat, joissa näkyy väliteksteinä esim. kysymyksiä haastatellulle tai muuta tietoa, jäävät vajaiksi ja helposti ärsyttävät käyttäjää, mikäli tekstejä ei lueta ääneen.

Videoiden kuvailutulkaus kannattaa huomioida jo tuotantovaiheessa. Käsikirjoituksen perusteella tiedetään, mitä informaatiota sanotaan puheessa ääneen ja mikä puolestaan vaatii erillisen kuvailun. Tuotantovaiheessa on mahdollista jättää tilaa (puheettomia kohtia) kuvailulle. Voi myös suunnitella videon alusta asti myös näkörajoitteisen katsottavaksi niin, ettei erillistä kuvailutulkausta tarvita.

Kuvailutulkkauksesta tehdään käsikirjoitus, jossa kuvailut on ajastettu videon kerronnan mukaan. Kuvailutulkkauksen puhuu videolle mieluiten oikea, miellyttävä ja selkeä ihmisääni, mutta on olemassa myös text-to-speech- ja voice-over-työkaluja, joissa voi ajastaa synteettisen äänen lukemaan tekstimuotoisen kuvailutulkkeen.

4. Ympäristön kuvailu ja kuvailutulkaus: ”miten ihminen sijoittuu ympäristöönsä”

Ympäristö viittaa fyysiseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen tilaan, jonka kanssa ihminen on vuorovaikutuksessa, sekä luontoon tai rakennettuun ympäristöön. Ympäristössä on erilaisia tilallisia ulottuvuuksia. On lähitila, joka on ihmisen kosketusetäisyydellä. On vuorovaikutustila, joka kuvautuu sosiaalisena tilana ja jossa toimimme muiden ihmisten kanssa. Meillä on erilaisia mahdollisuuksia aistia vuorovaikutusta ihmisten tai lähiympäristön kanssa: pystymme koskemaan ja haistamaan, mutta ennen kaikkea olemme puheella yhteydessä sekä äänillä, kuulolla ylipäätään. Laajemmalle ulottuu paikka, fyysinen tila, jossa ollaan, ja nykypäivänä myös virtuaalinen ympäristö. Paikassa on lähi- ja vuorovaikutustilat mutta myös kaukana olevia asioita, joita emme pysty koskettamaan mutta joista pystymme saamaan tietoa

kuulemalla tai näkemällä. Uloimpana on kaukotila, jossa emme itse ole mutta jonka pystymme näkemään, ehkä kuulemaankin.

Kuvailutulkkaus ja kuvailu ylipäätään – oli se sitten kielellistä tai moniaistista – voi antaa tietoa kaikista näistä tiloista. Kuvailutulkkaus selvityksessä tehdyn kyselyn mukaan näkövammaisille henkilöille on kuvailtu erilaisissa ympäristöissä muun muassa seuraavia asioita: asuntoja, kun etsii uutta kotia, opetusharjoittelussa oppilaiden toimintaa, liikkumistaidonohjaaja on kuvailut erilaisia ulko- ja sisätiloja, valokuvia sukutapaamisissa, millaisissa ryhmissä ihmiset keskustelevat, näkymiä rakennuksista, kaupassa tuotteita, sukkaparin löytäminen, tahrat vaatteissa, terveydenhuollossa toimenpidevälineitä, seminaareja, kokoustilanteita ja materiaaleja, sosiaalisen median sisältöä, kirjojen kansia, kauneuskilpailuja ja erilaisia reittejä.

4.1. Tarvitaanko kuvailemista, jos ympäristö on esteetön?

Esteettömyys voidaan määritellä niin, että ympäristössä on mahdollista tulla toimeen, liikkua ja käyttää laitteita. Kuvailemista tarvitaan osana uusiin ympäristöihin tutustumista ja liikkumistaidon ohjausta, koska visuaalisen maailman kuvailu täydentää ympäristön aistimista ja antaa tietoa oman havaintotilan ulkopuolella olevista asioista. Esimerkiksi on tärkeää saada tietää, mikä jonkin äänen aiheuttaa. Äänilähteisiin liittyvä kuvailu (nimeäminen, suunta jne.) ovat tärkeitä ympäristön hahmottamisessa myös kuulonäkövammaisille henkilöille.

Yksi ympäristön esteettömyyden apuväline on sanakartat. Sanakartta on liikkumisohje: kielellinen kuvaus reitistä, ympäristöstä ja paikasta, jossa on tyypillisesti osoitteita, ilmansuuntia, pituuksia, värejä ja muotoja. Sanakartta kuvailee kohteen sijainnin ympäristössään sekä kohdetta sisäpuolelta, esim. miten kohteen eri alueet suhteutuvat toisiinsa ja miten siellä liikutaan. Reittiä tai ympäristöä opeteltaessa sanakartta on aluksi hyvä ja riittävä apuväline. Kuvaileminen tai kuvailutulkkaus täydentävät havainnointia ja antavat lisätietoa ympäristöstä.

4.2. Sosiaalisen ympäristön kuvailutulkkaus

Yksi sosiaalisen ympäristön ja vuorovaikutustilan haasteista on, että ne eivät ole samalla tavalla saavutettavia näkövammaisille kuin näkeville henkilöille. Näkövammaisen henkilö ei välttämättä näe kaukaa jotain ihmistä eikä pysty tekemään aloitetta muuten kuin tilanteessa, jossa toinen ihminen on tarpeeksi lähellä. Kun ympäristöä kuvaillaan, on muistettava, että jatkuva ympäristön ja ihmisten kuvailu aiheuttaa helposti infoähkyn. On hyvä keskittyä sellaisiin asioihin, joiden kautta näkövammaisen ihminen pääsee osalliseksi vuorovaikutuksesta. Kuvailija voi esimerkiksi kertoa, mitä muut ympärillä tekevät, ja sopia sitten yhteisesti kuvailun käyttäjän kanssa, mihin kiinnitetään huomiota tai kenen luokse mennään.

4.3. Paikan ja fyysisen ympäristön kuvaileminen

Kuvaileminen aloitetaan siitä kohdasta, missä ollaan: tavallisesti ensin kuvaillaan lähi-tilassa olevat asiat, sitten kauempana näkyvät asiat. Samalla huolehditaan turvallisesta liikkumisesta eli esimerkiksi ilmoitetaan risteykset ja portaat (ylös- vai alaspäin). Kaikkea ei ehdi kuvailla, joten keskitytään olennaisiin tai huomiota herättäviin asioihin, jotka tekevät ympäristöstä erityisen. Jos mahdollista, kuvailun tyyli ja sisältö määrittyvät vuorovaikutuksessa käyttäjän kanssa: Haluaako hän yksityiskohtaista vai nopeaa yleiskuvailua? Mistä asioista hän on kiinnostunut? Kuvailun pituus riippuu myös käytettävissä olevasta ajasta.

Liikuttaessa uusissa paikoissa voi pyrkiä kuvailemaan ympäristön yleisilmettä ja tukea käyttäjän omia aistihavaintoja (ääniä, tuoksuja, kaikuja, tunnelmia). Esimerkiksi kaupungissa kävellessä voi kuvailla rakennuksia, mahdollisia rakennustöitä tai esim. vanhan kaupungin ilmettä ja suihkulähdettä, jossa ihmiset ottavat valokuvia. Hotellihuoneeseen opastettaessa voi kertoa, minkä mallinen huone on, missä on sänky, pöytä ja tuoli, mistä löytyy vessa ja millainen näkymä ikkunasta on. Asioiden sijaintia voi kuvailla kellotaulun mukaan, koska se on tarkka eikä riipu katsojan perspektiivistä: esimerkiksi jokin tavara on ”kello kahdessa kolmen metrin päässä”. Joissain tilanteissa myös epätarkemmat suuntakuvaukset, kuten ”vasemmalla” tai ”oikealla”, riittävät.

4.4. Kuvailemisen eri tasot

Ympäristön kuvailulle voidaan määritellä neljä eri tasoa Riitta Lahtisen ym. (2009) mukaan:

1. Arkinen kuvailu: Nimetään kohde ja kerrotaan siitä jotain.
2. Peruskuvailu: Annetaan esim. taideteoksesta perustiedot ja yleiskuva/yleissilmäys.
3. Tarkka kuvailu: Peruskuvailun lisäksi kuvaillaan yksityiskohtia.
4. Laajennettu kuvailu: Kuvaillaan ja kerrotaan kohteesta opastustyyppisesti eli visuaalisen tiedon lisäksi kerrotaan asiasta taustatietoja tai tarinoita.

ADLAB-projektin tuottama ohjeistus neuvoo huomioimaan kuvailutulkkauksen tuottamisessa seitsemän asiaa:

1. Miten kuvailu tarjotaan? Livenä, suorassa vuorovaikutuksessa vai tallenteena?
2. Mikä on kuvailtava kohde? Onko se maisema, arkkitehtuuria, esineitä tai niiden käyttöä vai liikkumista tilassa?
3. Miten käyttäjä on asemoitu suhteessa kohteeseen? Onko hän sisällä tilassa, lähellä tai kaukana kohteesta?
4. Onko kohde rajattu vai avoin? Esimerkiksi tietyt esineet huoneessa vai kaupunkitila?
5. Mitä kohteesta tulee tietää? Perustiedot, erityispiirteet ja miten ne mahdollisesti muuttuvat ajan myötä.

6. Mitä käyttäjä tekee kuvailulla? Saa yleiskuvan kohteesta, pystyy kulkemaan reittiä, pystyy käyttämään tai tutkimaan esinettä.

7. Millä tyylillä kuvaillaan? Neutraalisti tietoa välittäen, narratiivisesti tarinaa kertoen vai vahvasti tulkiten?